

† МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

РЕЛІГІЙНІСТЬ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІННІПЕГ, 1964

† МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН:
Релігійність Тараса Шевченка

ВОЛИНІЯНА Х.

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

† METROPOLITAN ILARION

Christian Ideology
of
TARAS SHEVCHENKO

—o—

WINNIPEG, 1964

Published by "Volyn" Publication Committee

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ

† МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

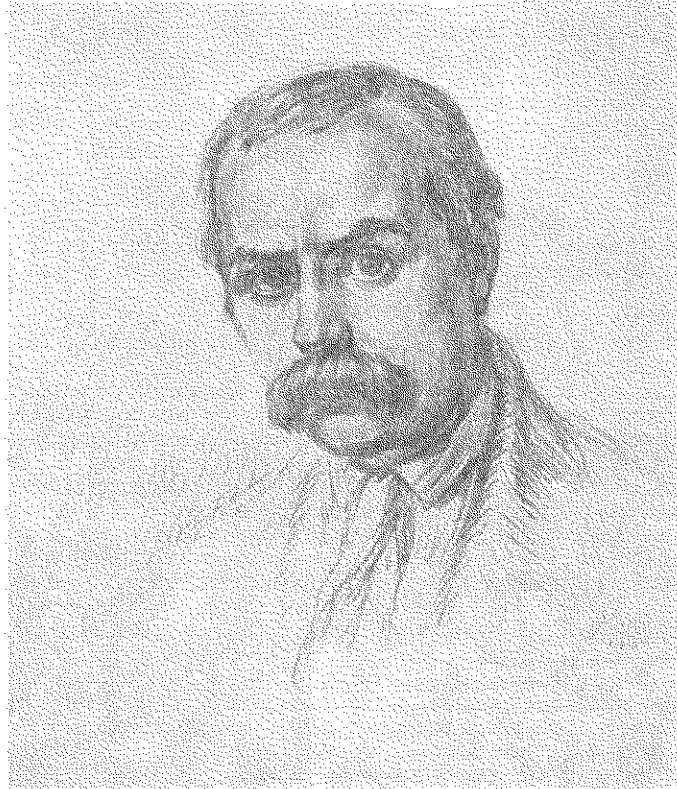
РЕЛІГІЙНІСТЬ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ З ПРИВОДУ 150-ЛІТТЯ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(1814—1964)

—o—

ВІННІПЕГ, 1964

Накладом Видавничої Комісії при Товаристві „Волинь”

Т. Г. ШЕВЧЕНКО
(1814—1861—1964).

I.

РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ ШЕВЧЕНКОВИХ ТВОРІВ.

Стиль — це правдива душа письменникова в його творах, в яких вона завжди сильно відбивається. У кожному творі можемо бачити всю авторову істоту. Заховати свою істоту чи підмінити її постільки, щоб вона в творі була іншою від дійсної, це річ неможлива, чи можлива в малій мірі.

Релігійна істота письменника завжди ясно відбивається і в його творах. У релігійного поета конче відіб'ється в його творах і весь його світогляд, і вся його наука, особливо в віршах ліричних.

„Бо кожне дерево добре родить добрі плоди, а дерево зле родить плоди лихі. Добре дерево не може родить плоду лихого, ані дерево зле — плодів добрих родити!“ (Матвія 7. 17 - 18).

Українська народня мова, відбиваючи духа думання народу, завжди релігійна. Виразно й ясно релігійна, бо сам народ релігійний істотно. Особливо це треба сказати про тих людей, що пильнують про чеснотність своєї мови, а таких людей завжди було не мало, і їхня мова все була мова чеснотна, позбавлена невідповідних виразів.

Народ часто розрізняє говорити в хаті і говорити надворі. В хаті він оминає говорити зле, а коли говорить, то з попередженням: „Не при хаті згадуючи!“

Українська література рано підхопила все це, і помітний релігійний стиль в українській народній

мові ясно видний вже від Котляревського. Кожен наш письменник уважав свій народ за релігійний, і тому пильнував і своєму творові надати релігійного стилю.

Скажемо, Марко Вовчок свідомо пильнувала надати „Народнім Оповіданням” 1857 р цього релігійного стилю. Але цей стиль у „Кобзарі” — неповторний: ніхто з наших письменників, ні до Шевченка, ні по ньому, не писав таким справді виразним релігійним стилем, в якому кожна рисочка релігійна, кожне слово не суперечить чеснотности думання. Я б сказав, що в світовій літературі ніхто з світських письменників не перевищив Шевченкового релігійного стилю й змісту. Візьмімо хоча б його „Наймичку” 1845 року, — і своїм чеснотним змістом, і своїм релігійним стилем, і всією композицією — вона неповторна в літературі!

За останнього часу українська література з цього погляду дуже занепадала: йдучи за наказами своєї богоборної совєтської влади, письменники зовсім забули за традиційний в українській літературі релігійний стиль, — виходять твори, в яких на сотні сторінок навіть слова Бог чи Господь нема!... Це протинародне явище, бо в народній мові релігійний стиль зовсім ясний та широкий.

Про релігійний стиль взагалі, а в мові Шевченка зокрема, ще ніхто не писав. Я починаю цю ділянку, і то тільки поверхово, — виставляю саму цю думку, саму ідею, — коротенько я торкнувся її в своїй новій праці: „Словник Шевченкової мови” 1961 р. ст. 10—15. Це першорядне питання в українській літературі, яке ми обходимо мовчанкою, а його треба докладно вивчати.

У нас здавна ведеться дискусія про релігійність Шевченка: чи він був взагалі релігійний, чи може був атеїст, як тепер совєтська література вперто

твердить по сотнях своїх видань. Я на це питання відповідаю цією об’єктивною працею про релігійність Тараса Шевченка.

Я покажу тут, що релігійний стиль у Шевченкових творах дуже сильний, що він — душа його мови й його загального стилю, що він — ознака Шевченкового думання від початку його писань до могили (1837—1861).

І на кінці я поставлю питання тобі, мій Читачу: чи може письменник видумувати собі такий стиль? А коли не може, то цей стиль — це душа Шевченка, і ти, Читачу, сам дай відповідь: Шевченко був віруючий християнин-православний!

І це завдання цієї праці: показати, що „Кобзар” високо релігійний твір.

Опис Шевченкового життя показує, що молодий Тарас від зарання був релігійний: так він виховався в своїй релігійній родині. До Церкви вчащав з малих літ, і полюбив її. Перша наука Шевченка — релігійна у дядька. Святе Писання! Шевченко часто чув, сам читав його і любив його, і воно позоставило в його творах великі і ясні сліди.

У своїй повісті „Княгиня” Шевченко пише: „Я знав мало не весь Псалтир з пам’яті, і читав його, як казали слухачі, виразно, цебто голосно”*. Псалтир — найпоетичніша книга всього світу, і вона робила на Шевченка великий вплив, — Псалтир, поруч з українськими піснями, розбудили й виховали Шевченкову музу. На Псалтирі виріс Шевченко і його „Кобзар”. Він же його й перекладав.

Так само Шевченко залюбки читав і всю Біблію, а особливо Книги Пророків. Слідів Св. Писання в творах Шевченка — повно. Своєю істотою Шевченко

* Т. Шевченко: Твори, т. VII, ст. 13. Видання 1959 р., Чикаго.

схильний був до підвищеної релігійності, і все його оточення було таким.

Наслідками релігійного виховання наповнилась уся Шевченкова душа, усе його думання. Власне свій спосіб думання Шевченко повно переніс у „Кобзар”. І не міг не перенести, бо „Кобзар” — найінтимніший твір в українській літературі.

Релігійний стиль „Кобзаря” полягає в тому, що Шевченко вживає в ньому сотні раз слова Бог, Господь, Божий, Святий і т. ін. В „Кобзарі” все життя міцно пов’язане з Богом, — від ранку до вечора, від народження до могили. Усе життя в „Кобзарі” релігійне й церковне, усе описане з погляду віруючого християнина. Автор думає про Бога невинно, згадує Його постійно, нагадує про Нього завжди. Бог — Головний Двигун життя в „Кобзарі”, Головний Підмет усього.

Коли б зібрати все з Шевченкового релігійного стилю до купи, то склався б повний і не малий курс морального богослов’я, — як по Божому жити на світі.

Релігійний стиль — це стиль думання самого Шевченка, часто розмови самого з собою, цебто найбільше інтимного, бо це думання й розмови самої душі автора. Я не ставлю відразу питання про релігійність Шевченка, — перше покажу глибину його релігійного стилю, а вже потім це стане ясно видно, бо ж стиль — це душа автора. Релігійний стиль у „Кобзарі” огнем палає, — бо релігійним огнем палає й Шевченкова душа!

Релігійність Шевченка я хочу показати його мовою, його стилем, цебто реальними фактами.

Коли зібрати докупи все, що становить істоту релігійного стилю „Кобзаря”, то все це складає біля 15% всього „Кобзаря”. Шевченко неповторний в на-

шій літературі таким широким релігійним виявленням!

Час Шевченкового життя (1814—1861) був такий, що велика побожність українського народу ще не розбилася, — вона виразно була видна в усьому житті. Люди були богомільні, побожні, добре знали про Церкву та Господа. Люди жили міцно з Богом і в серці, і в устах. Бог був у всьому житті народу!

Шевченко повно пішов за своїм народом, і його світогляд широко релігійний. Усі дієві особи і „Кобзаря”, і інших його творів — релігійні. Нерелігійних типів Шевченко не подав ані одного.

Мова багатьох Шевченкових творів — богобійна мова, мова лагідна й тиха. І в цьому була її велика сила: народ легко сприймав її душею й серцем як свою!

Дуже часто Шевченкова мова постільки чеснотно релігійна, що переходить у мову святу та в науку церковну. Такої тихої святої мови ніхто другий поза „Кобзарем” нам не дав! Перечитайте, скажемо, „Обрання Гетьмана” („У неділеньку у Святую”, ст. 338—339*), щоб переконатися в цьому.

Релігійний стиль наклав на Шевченкову мову особливу істотну ознаку, скрізь видну, скрізь ясну. Власне з неї легко відгадати Шевченка, коли він під віршем і не підписаний. У „Кобзарі” цей стиль такий сильний, що зовсім затирає гарячі Шевченкові скарги на Бога.

Мова Шевченкова — чисто чеснотна, душевна, лагідна, релігійна. І вона була такою всі 24 роки Шевченкового писання (1837—1861). Так само писані і всі ті повісті, які Шевченко писав російською мовою, напр. „Близнята”, „Княгиня” і всі інші.

* Усі цитати я подаю тут із „Кобзаря” видання 1954 року, Київ, Державне Видавництво.

Стиль — це правдива душа поета. Чи міг Шевченко просто видумувати свій релігійний стиль? Ніколи! Ціле життя своє Шевченко писав тільки одним цим стилем, він у нього реальний і наявний. Разом цей стиль малює Шевченка, як глибокого філософа, істотно окрашеного релігійністю. І то більшого, як котрібудь інші поети.

Релігійний Шевченків стиль — істотний, притаманний стиль його душі, ні в чому не придуманий. І яку треба було мати високорелігійну душу, щоб сидючи під арештом у казематі року 1847-го, написати перлину світової літератури: „Садок вишневий коло хати“! Мова, зміст, композиція цього твору незрівняні!

І власне в цьому релігійному стилі в „Кобзарі“ вся його велич, його небесна святість, чар його впливу на Читачів!

Цікаве явище: у перекладах на інші мови цей сильний релігійний стиль — не перекладений, і його багато оминають, бо не можуть зрозуміти його. У сучасних російських перекладах помічається навіть розбиття цього стилю, правда — навмисне. У сучасних комуністичних перекладах „Кобзаря“ релігійність його стилю навмисне затирається.

Глибока й світла релігійність „Кобзаря“ — це велика реальна ознака його. Релігійний стиль — це стиль щиро народній, всеукраїнський. Його глибоко й широко знає весь народ, він притаманний добрій чеснотній мові. Ось тому Шевченкова мова так порідному промовляє до народу, промовляє як свій до свого, як чеснотна людина до чеснотної, і відразу на душу впливає.

У „Кобзарі“ змальована вся Україна, весь український народ, і все змальоване чеснотним та богомольним. Ніколи Шевченко не став би таким народнім, коли б його релігійний стиль не був реальним

у народі, — Шевченко цим підхопив саму душу народу!

І коли ми стверджуємо, що Шевченко — народній поет, то велику роллю грає в цьому власне щирий релігійний стиль усіх Шевченкових творів, бо ним він глибоко вірно віддав найважливішу рису українського народу і його мови. І хто нехтує цією ознакою, той нехтує духом народнім, — і тому сьогодні в Україні новітня література, звідки вигнане все релігійне, така чужа народу! Бо вона позбавлена головної риси народности — релігійности.

Нерелігійна людина подати повного релігійного стилю в своїх творах ніколи не зможе. Шевченко сприйняв цей стиль з молоком матері, і доніс його до могили. Цей стиль — це реальний наявний факт у „Кобзарі“, якого відкинути чи закрити не можна, бо кожен його бачить і кожен його чує, бо це стиль самої Шевченкової душі.

Релігійний стиль „Кобзаря“ не придуманий, це не поетична окраса, — це живий реалізм, і без нього Шевченкові описи були б мертві й чужі народів. Невіруючий ніколи не створить такого стилю, як на вербі не виростуть грушки!

За Святу Правду-Волю
Розбійник не стане! 223.

правдиво навчає Шевченко.

Звичайно, хто безбожний, той таким і Шевченка хоче бачити, але це відкрите ламання поетової душі та його істоти. У „Кобзарі“ кожне слово, кожен вираз, кожне речення, кожна думка криком кричать проти комунізму, а комуністи, живучи обманом, насильно тягнуть його в чужий Шевченковій ідеології комунізм . . .

Народ ніколи не сприймав „Кобзаря“ за комуністичний, Шевченка атеїстом народ ніколи не вва-

жав! Усі Шевченка вважали оборонцем народу від усякої панщини, як борця за Божу Правду та Волю. А комуністи ж принесли нашим селянам тяжку панщину!

Зверну тут увагу на важливу річ, що сильно затемнює правдиве сприйняття релігійного стилю „Кобзаря”. Совети видають „Кобзаря” сотнями тисяч, але всі назви Святого і Божественного друкують з малої букви: бог, господь, мати божа, дух святий, і т. ін. І тепер ми не маємо ані одного видання в вільному світі, в якому все Святе в „Кобзарі” було б послідовно зазначене великою буквою. А вся українська традиція з глибокої давнини робила власне так, — через т. зв. титла: на Святих словах в давнину конче ставився значок „титло”. Значок стояв для того, щоб відразу було видно, що це Святе слово. Див. далі ст. 80.

Року 1707-го московський цар Петро I наказав титла повикидати з світського писання, — титла замінено великими буквами.

Коли б у вільному світі видали „Кобзаря” так, як треба, всі наочно переконалися б, що Шевченко — не атеїст, що в „Кобзарі” релігійний стиль — величезний і авторові істотний!

„Кобзар” друкується сотнями тисяч, і наш релігійний український народ сильно привчається до безбожного советського писання Святих слів!... Це шкідливий розклад народної душі!

**

Далі, на підтвердження всіх вищеподаних моїх думок, переходжу до докладного опису Шевченкового релігійного стилю та його науки. Я подаю довгі сотні прикладів, але, звичайно, не всі, — подаю головніше.

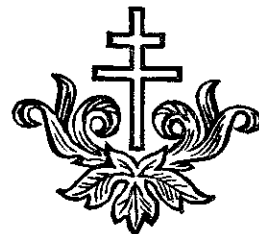
Тема цієї моєї праці глибоко важлива і принципова, а мій відповідний духовний сан вимагає в

цій тонкій справі повної об'єктивності та глибокої обдуманості. І я так і роблю, бо хочу сказати в справі релігійності Шевченка довгим часом передумане своє слово.

Більше того, — з любовним до Шевченка серцем я хочу висповідати „Кобзаря”, а тим і його автора. Це глибоко важлива справа, бо Шевченко — наш великий всеукраїнський поет!

Завдання моє аж надто тяжке, але необхідне.

Привселюдно 9-го липня 1961-го року у Вінніпегу на парламентській площі, у присутності може яких 50 тисяч народу, я поблагословив пам'ятника Т. Шевченкові. Поблагословив по довгих роздумуваннях, поблагословив свідомо. Тепер хочу ніби висповідати Шевченка і дати йому повне відпущення його вільних і невірних гріхів, як особа духовна. Бож Шевченко став душею всього українського народу!

II.

РЕЛІГІЙНІСТЬ ШЕВЧЕНКА.

Маємо багато правдивих відомостей і фактів із приватного життя Тараса Шевченка, які ясно свідчать, що він усе життя своє був релігійний.

Найперше родина, в якій Тарас виховався, була щиро релігійна. Особливо Шевченкова мати, теплий малюнок якої він не раз подавав у „Кобзарі”. Та й дяківська школа, в якій навчався Тарас, сильно підтримувала в ньому релігійність, хоч і злими методами.

У Шевченка був старий дід, письменний, який любив читати по неділях Мінею. М і н е я — це книга, в якій описано Життя Святих і подано їх за днями місяця. Склав ці 12 книг „Мінеї” великий український письменник і богослов Архимандрит (потім Митрополит) Димитрій Тупталенко.* Книга була щиро улюбленою по всій Україні, — її залюбки читали, і на ній виховувалась і духово зростала вся Україна. Отже, Шевченків дід читав голосно цю Мінею, а малий Тарасик глибоко пізнав з неї і полюбив інший, духовий світ на все своє життя.

Про читання Мінеї свідчить у „Кобзарі” (ст. 123) сам Шевченко.

Знаємо, що Псалтиря Шевченко знав мало не напам'ять. Кохався в Біблії, і багато її читав усе своє

* Див. Іларіон: Святий Димитрій Туптало, його життя і праці. 1960 рік.

життя, і любив перекладати поетичні біблійні Книги, збто Псалтиря та Пророків, які головню на нього впливали і змістом, і своєю поетичною формою. Дослід Шевченкової мови показує, що він глибоко знав церковно-слов'янську мову, щиро любив її і повною жменю уживав її в „Кобзарі”. Так могла робити тільки правдиво релігійна людина.**

Як далі побачимо, Шевченко кілька разів змальовує в „Кобзарі”, що та чі інша людина збирається вчинити самогубство, але глибока Віра, що цим душу загубиш, спинює людину. Це саме трапилося було і з самим Шевченком.

В одному з своїх листів Шевченків приятель Броніслав Залеський (до А. Венгжиновського) розповідає, як одного разу, у великому одчаї та в розпуці, Шевченко задумав був накласти на себе руки... Довго пив, але очувався і прийшов до себе... Залеський підкреслює, що тільки глибока Віра спасла Шевченка від самогубства...

Я далі покажу, що Шевченко в „Кобзарі” часто описує, що українці звичайно моляться Богові. Так завжди робив і сам Шевченко: встаючи і лягаючи він постійно молився.

Року 1859-го в літі Шевченко тимчасово був у Києві, і жив тут на передмісті Пріорка у міщанки Кропивиної. Донька її позоставила спогади про Шевченка цього часу, і вона розповідає, що поет вставав рано вранці, о годині 4-ій, на дворі вмивався холодною водою, „а потім молився”.

Ось тому Шевченко так часто в „Кобзарі” навчає, що треба молитися!

Про релігійність Шевченка часто свідчать спогади його сучасників. Ось тепер 1958 р. у Києві Ака-

** Див. Іларіон: Словник Шевченкової мови, 1961, ст. 10—15.

демія Наук зібрала ці спогади і видала: „Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників”. Але... усе, що свідчить про релігійність Т. Шевченка, з цих спогадів старанно викинено... * Роблять це для того, щоб представити Т. Шевченка ніби як атеїста, яким на правду він ніколи не був... Фальшують Шевченка!

III.

У „КОБЗАРИ” БОГ В УСЬОМУ І СКРІЗЬ.

Слово Бог чи Господь і слова, похідні від них, зустрічаються довгі сотні раз у „Кобзарі”, зустрічаються в ньому на кожному кроці. Враження таке, що Шевченко міцно зріс з Богом, і Він постійно в його душі і серці, і автор не може ніколи забути про Нього. Бог у Шевченка міцно пов'язаний з людиною в одне нерозірвально ціле.

У Києві незабаром вийде повний Словник Шевченкової мови, в якому буде підраховано, скільки раз яке слово вжите в нього, — і тоді ясно виявиться, що слова Бог, Господь, Святий, Божий, Господній — це найчастіші слова в „Кобзарі”, які разом уживаються в ньому довгі сотні раз.

Уживається слово Бог у найрізніших випадках, у найрізніших позиціях. Напр.: Щаслива голубка: високо літає, полине до Бога милого шукать 4. Рості гнучка та висока до самої Хмари, — слитай Бога, чи дождуся, чи не діжду пари 28. Невольник „до Бога руки здіймає, кайдани ламає 194. Ні, Ярино, Бог не кине, — ти найдеш дружину 195. О Господи, як то тяжко тії дні минають! 376. Ти сирота, нема нікого, опріч Праведного Бога 389.

Про Бога в українського народу склалося багато незмінних („утертих”) виразів, яких Шевченко добре знає й завжди вживає. Це такі вирази, як: Дай Боже, Поможі Боже, Слава Богу, Крий Боже, Сохрانی Боже і т. ін.

* Див. цінну статтю проф. П. Зайцева: „Як окрадають Шевченка на нашій, не своїй землі” („Мета” 1961 р., ч. 1 (33).

Ось трохи на це прикладів: Нехай йому Бог може! 197. Нехай Бог вам помагає 206. Кінчимо, як Бог допоможе 287. Дав Бог мені близнята 243. Та не дав мені Бог ані щастя, ні Долі 250. Дай же, Боже 273. Чи не дасть Бог Милосердний хоч на старість волі 300. Та не дай, Господи, нікому, як мені тепер, старому, у неволі пропадати! 300. А може дасть Бог 323. І дарував же мені Бог таке дитя, такого сина 355.

Багато в „Кобзарі” таких „утертих” виразів, що вони дуже часті по всій Україні: Слава Богу! 59. Прожив, слава Богу, підтоптався 203. Сиділи нишком, слава Богу 290. В вікно подавали Христа ради 153. Крий Боже! 49. 283. Сохрань Боже! 209. Ховай Боже! 51. 78. Гвалт, — рятуйте, хто в Бога вірує!

Бог — найвищий Свідок у всіх важливих чинах.

Підняв руки калічені
До Самого Бога,
Заридав, як та дитина, —
І простив небогу!... 326.

Шевченко згадує навіть свого національного Бога: „О милий Боже України, — не дай пропасти на чужині!” 135.

Бог часто зветься тільки словом Святий (як це бачимо і в Біблії): На сім світі того в'яжуть, того ріжуть, а за віщо? Святий знає 21. А що з того буде, Святий знає 197. І коли душа одпочине? Святий знає 395. Ублагали Царя Небесного 378. Святий — скорочення з „Бог Святий”.

Найбільше щастя на землі — жити „в Бога за дверима”: Як у Бога за дверима вдома панувала 152. Неначе в Бога за дверима, у зятя та в сина стара собі спочиває 394.

Вираз „Б о ж е М и л и й” десятки раз знаходимо в „Кобзарі”, — його говорять і в радості, і в горі: О Боже мій Милий, за що ти караєш її, молоду?

4. А за віщо, Боже Милий? 23. Боже Милий, не вкоти віку 68. О Боже мій Милий, тяжко жити на світі, а хочеться жить! О Боже мій Милий, як весело жить! Зжалься, Боже Милий! 167. Боже Милий, тяжко мені жити! 368.

І це „Боже Милий” знаходимо в „Кобзарі” довгі десятки раз (82. 316. 327. 367. 368. 376. 393. 394 і т. ін.), а слово „Милий” бринить тут ніжніше, як до батька рідного.

Шевченко дає Богові найніжніші епітети: А Боже мій Милостивий, що мені робити? 358. Милосердний, Святий Боже, Милий 235. О Господи Милосердний, що я заподіяв оцим людям? 181. О Боже Милий! Милий, Милосердний! 340. О Боже мій, о мій Єдиний! 297. Боже мій Великий 87.

Зневажена, знівечена, ударена Катерина все і найперше звертається до Бога, найвишого Заступника і Судді: Боже мій... Іване! 23. Сина, сина батько одцурався... Боже Ти мій... Дитя моє! 23.

У страшні хвилини дівчина голосить: Мамо моя... Доле моя... Боже Милий, Боже! 28.

Без Бога в серці жити не можна, бо життя буде неповне й невідповідне!

Слово „Б о ж и й” довгі десятки раз уживається в „Кобзарі”, уживається істотно. Дуже частий вираз „с в і т Б о ж и й”. — він звичайний і в мові народній, висловлюючи походження світу від Бога: Стара мати, що привела на світ Божий 18, І Ярина вийшла з хати на світ Божий глянуть 191. І світа Божого не бачить 194. Світ Божий не малий 323. Гуляй, поки мир Божий не засне 378.

Вираз „день Б о ж и й”, як вислів світотворення, замість простого „день” — також Шевченкова ідеологія та окраса його релігійного стилю: Отак вони що день Божий удвох розмовляли 197. Що день Божий обходить село 204. Сорочечку білу що

день Божий надіває 204. Що день Божий довбе ребра 212. День Божий минає 216. Що день Божий умивали 232. І що Божий день купала 261. Що день Божий радості приносить дочка уродлива 262. Ходили що день Божий 330.

Взагалі слово „Б о ж и й” дуже часто в „Кобзарі” як епітет до чесного: Кобзаря звать „старче Божий” 61. 62. Нумо знову старинку Божу лицювати! 293. Садочки росю Божюю умиті 343. В його, знаєте, росло на Божій харчі за дитину чиєсь байстрия 350, — чи можна глибше описати, як подано, соціальний стан байстрия?

Слово „Б о ж и й” дуже часто в Шевченковій мові, як його улюблений епітет, епітет святий. І коли Шевченко парує його з яким словом, то ніби освячує його освяченою водою... І часто це „Божий” підкреслено визначає Творця світу.

Епітетами автор уживає звичайно те, що глибоко знає, що в душі його, що рідне йому. А в Шевченка дуже багато епітетів чесних, святих. Бо душа свята в нього!

В українській мові часті такі вирази, коли саме вживання слова Б о г підвищує дію, — збільшує щастя, визнає ніби вищий ступінь його. У Шевченковій мові це бачимо часто: Купалася собі з Богом, доно... мила 302. А жіночу свою любов — і Господи Єдиний! 324. І де ті в Господа взялися усякі штучні їства! 325. Ніби серце одпочине, з Богом заговорить! 333. Мені так любо-любо стало, неначе в Бога! 268. Стали собі та й дивляться одно на другого, — отак і люди Святії дивляться на Бога, як вони одно на друге 356. Ніколи нічого кращого Сам Бог не бачив на землі великий, як молодії ті були! 299. А воно, як Анаток, нічого не знає 21.

Високо цікавий епітет святий у Шевченковій мові, — він у „Кобзарі” довгі десятки раз, як гли-

бока ознака релігійного стилю, що з самого серця випливає. „Святий” для Шевченка — це все найкраще, любе, чеснотне. Це освячуючий епітет, для Шевченка як освячена вода, якою він освячує чеснотні речі. Дивіться: Не витерпів святої кари 56. За титаря ляхом платить за батька святого 86. А з Петрусем в гаю, в лузі цювечора святого розмовляла 99. Люди з рушниками, з святим хлібом обміненим 205. Із воску святого три свічечки 208. З святими горами Дніпро 217. Оце її свята могила 267. Із-за Дніпра мого святого святії вітри принесли 269. На сі святі гори 272. Увесь святий Київ 277. Святі ченці 277. І кайзика не минають, дерева святого 295. Ще за Гетьманщини святої давно се діялось колись 307. Та жаль святого сіряка! 316. Святую Правду возвістить 321. Свого месника святого і не привітали 367. Пишу собі, щоб не міняти часа святого так на так 372. Святої воленьки 375. Святее борошно псували 397. Бере святий Псалтир в руки та йде читати у садочок 398.

Уживання слова „святий” високо показне для Шевченкового релігійного стилю!* Так само й: невільники давно не чули хрещеної тії мови 136.

Ось Шевченкова поема „Марія”, — у ній слово „святий” ужите 34 рази! Див. далі розділ XII.

Сюди належить і слово С в я т о, — день, призначений на все святе, на все найкраще і чеснотне! Як воно ідеологічно вище від російського „празник” — порожній від прац день (тому призначали його п'янству).

Б о г о р о д и ц ю, Матір Божу Шевченко часто згадує в „Кобзарі”, — він її повно й щиро шанує, як православний. Мати Божа сильно шанується в Україні з глибокої давнини, пройняла все народне життя,

* М. Іларіон: Словник Шевченкової мови, 1961 рік, ст. 11 і 201.

і ця пошана істотно входить і до Шевченкового релігійного стилю. Напр. Шевченко розповідає: Коли козакі по 1795 році стали новим кошом, то поганий татарин „заказав запорожцям Церкву будувати”. Тоді козакі „у наметі поставили Образ Пресвятої”, і крадькома молилися 274. Або:

Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли. 274.

Звернення до Богородиці дуже часті: О Матер Божая, розкуй мою Ти душу! 381.

Шевченко добре знає оповідання про плач — сльози Богородиці, коли вона заступається за Україну. Напр.: Не плакала б Матер Божа в Криму за Україну 274, — це була велика подія, про яку вся Україна тоді говорила, а в сьгоднішніх виданнях „Кобзаря” у Києві навіть малої примітки до цього не дають...

Пречиста Марія заступилася і за Гетьмана Полуботька, і за замордованих козаків, про що гула вся Україна:

Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матер Божа
Сльозами святими...
Заплакала Милосерда,
Неначе за Сином, —
І Бог зглянувсь на ті сльози,
Пречистої сльози:
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі!... 275.

І все це друкується тепер у Києві без жодної примітки...*

* Див. М. Іларіон: Словник Шевченкової мови, 1961 рік, ст. 11.

Глибока віра в Божу Матір високо показна в автора „Марії”...

Треба тут згадати, що в Україні сильно поширена дохристиянська віра в Долю. Це відбилося і в „Кобзарі”. Напр.: Так і Доля: того лама, того наганя 97. Куди, каже, хилить Доля, туди й треба гнуться 48. Доле моя, Доле, де тебе шукать? 47. Багаті нехай бенкетують, — у їх Доля дбає.

Звичайно, віра в Долю постала ще до християнського часу, а пізніше ввійшла в склад двоєвір'я, і живе в Україні й досі. Нею переповнена народня мова.*

* Див. М. Іларіон: Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1964 рік, розділ III. 16.

IV.

ХРИСТИЯНСЬКІ СВЯТИНІ.

Християнські Святині: Небо, Рай і ін. живі для Шевченка: він їх глибоко шанує, і вони знаходяться в основі його ідеології та його пишного релігійного стилю.

Слово Небо дуже часте в „Кобзарі”, і все в релігійному значенні. Небо — найвище, найбільше, найсвітліше за все. Напр.: Ярема гнувся, бо не знав, що вирости крила, що Неба достане, коли полетить 46. Або: Ні на Небі, ні за Небом нема кращої за тебе! 54.

Слово Рай дуже часте в Шевченковій мові, найчастіше вживається в порівняннях, і тоді Рай — найвище, найкраще, святе, душевне. Рай, Свято — це найвище, що в світі є: І сонце гляне — Рай та й годі, верба сміється — Свято скрізь 10. Дівчина про побачення з милим: Через тиждень, через тиждень... Раю мій, покою! 83. В хаті, як у Раї 151. Та добре, та тихо, як у Раї 173. Раю мій, покою! 183. Сіяло сонце в Небесах, ані хмариночки, та тихо та любо, як у Раї 201. Лежать собі у холодочку, мов у Раю, мої старі 374.

Замість Рай часом уживається Благодать, — слово часте в народній мові і Шевченкові добре відома: На хутір знову Благодать з-за гаю темного вернулась 305.

Протилежне Раю слово пекло. Воно довгі десятки раз вжите в „Кобзарі”, і все в народньому

розумінні. Напр.: Боже, Боже, — карай пеклом мою душу! 72. Скутар, мов пекло те, палає 136.

Поляки своєю панщиною та унією принесли жорстоке пекло в Україну, і про це Шевченко в „Кобзарі” з одчаєм оповідає. Тому не диво, що польське пекло, яке вони принесли в Україну, викликало в гайдамаків таку люту помсту...

У „Гайдамаках” Шевченко плаче: Муки ляхам, муки, муки страшної, щоб пекло тряслось та мліло!... Сю ніч погуляєм, ляхів погойдаєм, та так погуляли, що аж пекло засміється, земля затрясється!... 60. Страшна ніч — пекельнее свято! 68. Кругом пекло, гайдамаки по пеклу гуляють! 69. Страшно, страшно закурили, — і в пеклі не вміють отак курить! 75. Що осталось — пеклом запалало 81. Не спинила хуртовина пекельної кари: ляхи мерзли, а козаки грілись на пожарі 85. Так страшно пекельнії діти (ляхи) його брата замучили 93.

Природа — твориво Боже, і Шевченко завжди бачить Бога в природі: Там синее море виграває, хвалить Бога 38. Весною природа в Україні: Рай та й годі! 85. Дивися: Рай кругом тебе, і діти, як квіти! 355. Подивіться на Рай тихий, на свою країну 216.

Місяць і зорі — слуги Божі, вони виконують Боже призначення: Місяць пливе оглядати усю землю і людей, щоб Богові вранці про те розказать 66.

Порівняння з зорями часті: Дивіться, — очі молодії, як зорі Божії встають 265.

В природі — Господня краса: Родилось на світ жить, любить, сіять Господньою красою 267. Мов степ до Бога заговорить, верблюд заплаче 295.

Шевченко сильно любив село, милувався його красою, і написав: Сам Бог вітає над селом! 258. Село — Господне: в тому Господньому селі на нашій славній Україні 259.

Взагалі, щоб щось підвищити, підкреслити велику красу його, вживається слово Бог, Господь, Господній, святий і т. ін.

„Кобзар” показує, що серце й душа Шевченкова були переповнені Святощами, тому й його релігійний стиль такий пишно чесотний. Він залежить також і від погляду Шевченка на саму поезію. Це справа дуже важлива, бо вона сильно підкреслює релігійність самого Шевченка.

Шевченко скаржиться, що „тяжко мені нікому не сказати святого слова” 368, цебто його поезія — свята!

Він просить: Мій Боже Милій, даруй словам святую силу — людське серце пробивать 316.

Поезія — це відгук Бога в Небесах: Жива

Душа поетова святая,
Жива в святих своїх речах,
І ми, читавши, оживаєм
І чуєм Бога в Небесах. 384.

Таким поглядом на поезію поет сильно нагадує стародавнього Пророка, і тому само собою склалося: Шевченко — пророк наш!

Жива й чиста Шевченкова душа хоче вилитись у поезію: Єсть у мене діти, та де їх подіти? Заховать з собою? Гріх: душа жива!

Думи Шевченкові — це діти його: Добрідень же тату в хату, на твоїм порозі благослови моїх діток в далеку дорогу! 45. Благословення „на порозі” — за народнім віруванням — найсильніше.

Як поет співає, то зоря підслухує, і „завжди тихесенько Богові розкаже” 258. Поет — зорі — Бог зливаються в одне ціле.

Шевченко високо ставив Кобзаря-поета, і зве його „старче Божий” 61. 62. Про поезію: „Нумо знову старинку Божу лицювать 293.

Перебендя співає святе та найвище: Старий заховавсь, щоб люди не чули, бо то Боже Слово, то серце по волі з Богом розмовляє, то серце щебече Господнюю Славу! 17. Так високо Шевченко ставить поета і його Слово... А люди, якби це почули, на Божее Слово вони б насміялись... 17. Взагалі люди насміються на Псалом той, що виллю сльозами... 31.

Поетичний спів — це хвала або благання Бога: А він знай співає то дрібно та рівно, як Бога благає 10.

Слово поетове — це Боже слово:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос, — більш нічого,
А серце б'ється-ожива,
Чи їх почує... Знать од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди!... 309.

Такий високий погляд на поезію, як на Боже Слово, могла мати тільки та людина, що мала серце й душу глибоко чесотну та релігійну! Атеїст чи взагалі нерелігійна людина такого святого погляду на поезію жодним способом мати не могла!

При такому високому, святому погляді на поезію, як на Боже Слово, поет рівняється з стародавнім Пророком, що картає зло в світі, а показує добро та Правду Божу, — звідси походить і Шевченків релігійний стиль. І Шевченко часто досягає верхів цієї поезії, і вона в нього чиста, тиха і високочесотна, — свята, Божа поезія.

Напр. справді тихі й ясні, переповнені Божим, такі твори, як: „Москалева криниця” 1847 р. вся переповнена тихими Святощами... Високо святе й релігійне „Обрання Гетьмана”: У неділеньку у Святу 338—339. Увесь глибоко релігійний „Пророк” 321. Такі ж самі „У нашім Раї на землі” 369—370, „На

Великдень на соломі” 370—371, „Буває іноді старий” 371—372, „Росли укупочці” 451 (1860 р.). А вже „Наймичка” 1845 р. — перлина релігійного стилю та чесного змісту!

Усі ці і подібні праці могла написати тільки високо релігійна особа!

V.

ЖИТТЯ У СВІТІ З БОГОМ.

Релігійний стиль „Кобзаря” охоплює все життя людське, і я його тут накреслюю хоч коротенько.

„Кобзар” часто подає слово гріх, яке розуміє в значенні церковному або в значенні порушення прийнятого чесного звичаю взагалі. І коли Шевченко згадує про гріх, то поруч ставить і Бога.

У час Шевченка, під впливом панщини, сильно бив село дівочий гріх, — утрата дівочої чести. Тоді ще тримався старий суд, і дівчину, що згубила честь, карало публічно все село і вона ставала „стригою” чи „покриткою”*. Навіть батько й мати сильно покарали свою дочку Катерину, — і навіть вигнали з хати...

Батьки пильно доглядали за донею, а „як побачать — гріха на всю губу!”

У „Катерині” сама зраджена покритка ясно розуміє свій гріх і каже дитинці: Гріхом тебе на світ Божий мати породила 25. І Катерина заповідає синкові: А ти гріх мій спокутуєш в людях сиротою безбаченком 25. Це глибоке розуміння цієї тодішньої страшної соціальної пошести, яку несли в село і пани, і москалі...

Господь конче карає за гріхи, рано чи пізно: І за грехи карались Господом ляхи 290. Покарав його Господь за гріх великий 309.

* Бо такій дівчині остригали косу („стрига”), а голову покривали хусткою („покритка”), як ніби молодці.

Гріх мусить бути спокутуваний на цьому світі: Ти ще будеш покутувати на сім світі! 266.

Накласти на себе руку, це великий непростітний гріх: Хотів палати запалить, або себе занапастить, — та Бог помилував... 257.

Людське життя проходить конче з Богом, і Шевченко це завжди підкреслює. Ось убранство православного до му: Перед Іконою Пречистої горить лампада уночі 380. Прийшла додому, подивилась: цвіти за Образом Святим, і на вікні стоять цвіти, на стінах фарбами Хрести, неначе добрая картина 317.

Благословення від батька дітям, або від старшого молодшим конечно необхідне. Воно дуже поширене в Україні від найдавнішого часу. Увесь устрій життя, яке малюється в „Кобзарі”, церковно-релігійний, тому й Благословення часте: Ледве-ледве поблагословила мати доню (Катерину) 20. Гайдамаки звертаються до отамана: Благослови, кажуть, батьку, поки маєш силу, благослови шукать Долю на широкім світі 43. Мати чистим серцем поблагословила свого Марка 208.

Нічого не робиться без Благословення: Благослови на мечь і на муки, благослови мої, Боже, не твердії руки! 177. Козацьке товариство: Благослови, отамане, чайки поспускати! 193.

Церкв в Україні було повно, і дзвонення — це реальність в Україні, це помітна ознака релігійного життя, Шевченко його не опускає: Задзвонили в усі дзвони по всій Україні 69. Задзвонили до Вечірні 84.

Святкування неділі по всій Україні було справді реальне і релігійне: Чеснотне, святе, величне. Шевченко підкреслює це багато разів: Отак я, друже мій, святкую отут неділеньку святу! 283. А в неділю або в Свято причепуриться 291. Заснули, добре

знать заснули, святу неділеньку забули 343. А в неділеньку святу мундир надіває 397.

Ось навечір'я Різдва Христового, Кутя 24 грудня 1848-го року. Шевченко на засланні сумує і згадує Україну:

Наступає Свято...
Тяжко його, друже-брате,
Самому стрічати
У пустині. Завтра рано
Заревуть дзвіниці
В Україні. Завтра рано
До Церкви молитись
Підуть люди... 349.

Це згадував Шевченко в засланні, — міг згадати те, що найбільше позосталося в пам'яті та в душі, і згадав — Церкву! Це міг робити тільки глибоко релігійний чоловік!

Релігійна філософія самого життя в „Кобзарі” чисто народня, українська, релігійна. І дуже проста: А я вже думав одружитись, і веселитися, і жить, людей і Господа хвалить 297. Думав жити, любитися та Бога хвалити 254 (написано у в'язниці 1847 р.). Думав жити-поживати, та Бога хвалити 323. Холоне серце, як згадаю, що не в Україні буду жить, людей і Господа любить 254.

В Україні часто бувало, що козак на кінець свого життя ставав монахом. У віршу „Чернець” 277 Шевченко описує, як такий козак, голосний Семен Палій († 1710), випивши, з танцями йде в Межигірський Манастир. Богомілля і танці... А проте цей козак — віруючий... „Хвалить Бога танцями!” (Псалтир 150, 4).

Те, що Шевченко написав про матір — це перлини в нашій літературі, а може і в світовій. Мати в нього вселюбляча, релігійна, дітям докінця віддана:

Дитя моє, мій синочку, —
Не лай мене! Молитимусь,
Із самого Неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе... 199.

Ось маленькій віршик на 16 рядочків. Це „Мати” („По улиці вітер віє”), — перлина в нашій літературі. Забрали сина у вдови в солдати... Всі мрії розсипались... А вона — виблагала

Тую копійчину,
Та Пречистій поставила
Свічку за сина... 333.

Таку матір, що за останнє ставить перед Пречистою свічку за сина, міг змалювати тільки глибоко релігійний поет! Бо атеїст цього просто не знає й не розуміє.

Усі дієві особи „Кобзаря”, як люди богомільні та чесотні, завжди моляться і знають силу молитви. Бо всі вони живуть з Богом, завжди мислять про Нього. Люди в „Кобзарі” скрізь, де треба, конче моляться. Моляться перед великою подією, перед сном і по сні, моляться в горі та в радості. Ось трохи прикладів:

Молись Богу та йди собі,
Мені легче буде...
Пішла в садок вишневий,
Богу помолилась... 20.

В останню важку хвилину „Зібралось козачество Богу помолитись” 37. Просить любу свою: Нишком помолись за мене... Одна, серце, на всім світі хоч ти помолись! 53. Ідть же ви та молітьесь, а я доспіваю 62. Молились щиро козаки, як діти щиро 65. Я молилась, я плакала 82. Так я думала, молилась, ждала, виглядала 83. А я тихо Богу помолюся, щоб усі слов'яни стали добрими братами 176. Помолились Богу та сивого осідлали — і гайда в дорогу

187. Дивуються старі мої та моляться 204. Син вернувся, і мати: Слава Тобі, Христе Боже, насилу дождала... І „Отче наш” тихо-тихо, мов крізь сон, читала 210. Вернувся з дороги: І ворота одчиняє і молиться Богу 210. Помобіться, й тихо спати ляже 237. Лягаючи і встаючи, за кого молитесь? 240. Встала мовчки, і ніби то Богу нишком собі помолилась 247. Попрощалась з циганами, помолилась Богу та й пішла собі небога 248. Помолилась та й спать лягла і тихо заснула 265. Ходив довгенько коло хати, а потім Богу помоливсь, пішов у хату ночувати 273. Максим подумав, пожурився, а потім Богу помоливсь, промовив двічі: Боже, Боже! та й більш нічого 289. А я, Доленько, в неволі помолюся Богу 313. Ой піду я Богу помолюся, та піду я у найми наймуся 342. Шевченко про себе: як він, свої думи тії і серце убоге заховавши, ходить собі та молиться Богу 349. Нескверними устами помолімось Богу, та й рушимо тихесенько в далеку дорогу 463.

Року 1847-го, сидячи в Петербурзі у фортечній в'язниці, Шевченко побачив матір Костомарова, що теж був арештований, і написав 253:

Дивлюся: твоя, мій брате, мати,
Чорніша чорної землі,
Іде, з Хреста неначе знята...
Молюся, Господи, молюся,
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!...

Автор в імені матері говорить:

Породила мати сина,
Всіх Святих благала,
Та щоб йому всі Святії
Талан-Долю слали:
Пошли тобі, Матір Божа,
Тії Благодати,
Всього того, чого мати
Не зуміє дати!... 150.

Хрест — велика помічна сила й оборона від злого. Своєчасно перехреститися — підсилити себе чи опам'ятатись. У релігійному стилі Шевченка повно прикладів цього. Напр.: І укріє, й перехрестить (дитину), тихо заколише 264. Перехрестився неборак, коня найкращого сідлає і скаче в Київ 351. Перехрестись, — їй Богу з пристріту! 188. Ворожка наказує: Та ще, чуєш, не хрестися, бо все піде в воду 28.

На сильно помученого по всій Україні кажуть: ніби з Хреста знятий. Є це не раз і в „Кобзарі”: І вийшла ти за царину — з Хреста ніби знята 370.

Для згадки спасіння душі в Україні ставлять Хреста на роздоріжжі чи при дорозі. Так і в „Кобзарі” москаль:

Височенний Хрест поставив,
Зо всього роздолля
Широкого було видно,
Се, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили з криниці
Люди воду пити
Та за того, що виколав,
Богу помолитись 399.

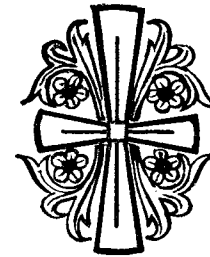
Клятви — божіння у Шевченка різні бувають, із них найчастіше і простіше: їй Богу! Воно часте в Шевченка. їй Богу, їй же Богу! 54. їй Богу, добре! 62. їй Богу! 188. їй же Богу! 271. їй Богу, не брешу, їй Богу, братія, прощаю! 293. Неправда, їй Богу, не лаю! 314. Якогось нечеснотного бажання в „в Кобзарі” ніде нема.

Сильно кидається в вічі, що в Шевченка нема лайок. В українській народній мові помічаємо два відмінних напрями в цьому: мова чеснотна, здержлива, і мова „розперезана”. Шевченко скрізь тримається тільки мови чеснотної, тому вистерігається вживати нечемних лайок.

Ось його лайки: Матері їх хиря (лихо)! 69. Ляхів достобіса! 74. Та чорта з два! 158. О бодай вас! 185. Побий тебе Сила Божа на наглий дорозі! 337.

Один тільки раз читаємо: Стара собако, де б молитесь, верзеш тут погано! 64.

В Україні в лапках часто вживають „чорта”, — Шевченко і це свідомо оминає. Шевченко подає: „Верзе бісизнащо 365, — а поширеного „чортзна що” таки оминув.

VI.

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В КОБЗАРІ.

Церковне життя в „Кобзарі” представлено повно. Українці віки вічні істотно люблять свою Церкву, і біла Церковця стала традиційною в Україні, і була глибоко шанована і за Шевченкового часу. Українська Церква сильно підтримувала релігійне життя. Але Духовенство було вбоге, не все добре освічене, і пани його чавили мало менше, як чавили кріпаків. Воно сильно бідувало.

Стародавнє слово „Поп” панувало ще й за Шевченка, слова „Священик” серед народу тоді ще мало вживали. Тому й у Шевченка звичайно маємо Піп, — без жодної якоїсь зневаги до особи.

У „Кобзарі” знаходимо повне церковне православне життя, — згадані всі православні Таїнства, всі православні Треби, всі Відправи. Церковне життя тут живе і реальне.

Хрещення обов'язкове й урочисте, але „Відьма” „без кадила, без кропила за три шаги охрестила” 242. Сповідь у Шевченка Свята і обов'язкова: пропадай душа без Сповіді Святої 56. Полоненики у турків — без Сповіді Святої умирають, пропадають 194.

Коли нема Священика, і дістатись до нього не можна, а душа болить, то можлива Сповідь перед братом: Той молиться, сповідає гріхи перед братом (перед смертю) 75. І перед ким мої думи буду спо-

відати? 233. В траві за валом посідали і розмовляли, сповідались один одному 296. І хочеться сповідатись, серце розповити 375. Часто буває „сповідатись” — признатись у чому.

Причастя — конечно й необхідне, померти без нього — душу загубити. Чумак помирає в дорозі, але Шевченко не забуває і про Причастя:

Благослови, отамане,
Коло села стати,
Та понесем товарища
В село причащати! 171.

Шлюб описує Шевченко не раз:

Через тиждень в Лебедині
У Церкві співали
„Ісаія, ликуй!” 84.

Цебто, — вінчали. Сотник каже: А повинчаємось в неділю? Настуся пригадує конечний український звичай перед Вінчанням: Авжеш, так ми ще не г о в і л и: як одговіємось — тоді 360. Шевченко остерігає: Не в бур'яні — серед Церкви обнімеш Петруся 105.

Хто поважно занедужав — чинять Масло свяття: Занедужала небога, уже й причащали й Масло святіє служили 209.

Повно й по-православному описав Шевченко український Похорон. Так описати міг тільки християнин, і то — православний, і то — віруючий.

Що таке смерть? Куди душа йде? Шевченко відповідає: Одпочивала — та й Богу душу віддала 267. Катерина гине з Богом на устах: Прийми, Боже, мою душу, а ти (ставе) мое тіло! 25.

Старі сумують, — може вже
Оце збираються до Бога.
Та хто в далеку дорогу
Ім добре коней запряже? 201.

Це чисто народній погляд на смерть, поширений по всій Україні.

А ось Шевченко подає чисто церковний погляд:

Зомлів Мάρко,
Й земля задрижала...
Прокинувся... до матері...
А мати вже спала... 211.

Не „померла”, а чисто по-церковному „успе”, — спала!

Про смерть людини конче сповіщають дзвони:

І задзвонили вранці-рано
По генераловій душі 283.

Звідси — подзвін: Другий дума, як би його на подзвін придбати 240. „Подзвін” чи „подзвіння” — пожертва в Церкву за дзвоніння.

Ось опис окремих частин Похорону: Прийшли Попи з Корогвами 7. Я до Попа та до сусіди, привів Попа, та не застав: вона вже вмерла 256. Москаль, було, помагає, і на Клиросі дякові, і Псалтир читає над покойниками 291.

Молода дівчина просить маму:

Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму:
Нехай Попи заспівають,
А дружки заплачуть... 27.

І так в Україні й робилося при Похороні дівчини.

Горе вмирати одинокому: І нікому ні перехрестити, ні рук скласти 244.

Похорону без Священика Шевченко і подумати не міг, а гроба конче запечатають:

Не втирайте ж мої сльози,
Поки Попи не засиплють
Чужим піском очі 15.

А під час чуми „І „со Святими” не співали”... 342.

Поховавши, над упокоєним конче ставлять Хреста, інакше Похорон не буде свій рідний, інакше велике нещастя, коли „ніхто Хреста не поставить і не пом’яне”... 255.

Ось упокоївся сотник запеклий:

І Хрестика
Над ним не вкопали,
Аж жаль його: був багатий,
І рідня і діти
Єсть у його, а нікому
Хрест постановити 363.

Шевченко, за наукою Православної Церкви, пише, що упокоєного треба конче церковно поминати, треба конче молитися за нього. Це високоважлива наука! Мати плаче до доні:

Хто без тебе грішну душу
Поминати буде? 20.

Плаче мати, бо вірує, що на землі треба молитися за померлих, щоб Господь простив їм провини. А особливо треба молитися за них у Свято: Максим-москаль „в неділю або в Свято і за її грішну душу Псалтир прочитає” 292.

А ось уся церковна наука про упокоєних:

Ой полетить, гайворони,
До батечка, та скажіте,
Щоб Службу служили,
Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали 335.
Щире серце молоде
Може, Господи, мене
В своїй Молитві пом’яне 376.

І це молитовне поминання померлих постійне, вічне, бо в Україні завжди старанно поминали померлих:

У садочку
За упокой душі її
Псалтир прочитає 398.

Ось Максим-москаль викопав при дорозі кри-
ницю на спасіння душі своєї:

Нехай, каже, колись люди
Будуть воду пити,
Та за мою грішну душу
Господа молити... 392.

Службою народу служить Богу!
Так міг написати тільки глибоко віруючий поет
з чистою душею! Атеїст цього не написав би!

Навіть про Цвинтаря не забув Шевченко:

Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позамивались... 374.

Як бачимо, чисто по-християнському подає Шев-
ченко про всі Церковні Таїнства, а особливо про Чин
Похорону.

Згадуються часто в „Кобзарі” Служби Божі
і церковні обряди: Уже й Достойно оддзвонили
361. Навіть недужий іде до Церкви: А нумо вставать,
може до Вечерні ще пошкандибають 187.

Другий свічку, сердешний,
Потом заробляє
Та, ридаючи, становить
Перед Образом 202.
Треба буде
Акафіста найняти
Миколаєві Святому,
Йї на Часточку дати,
Бо щось Марко забарився...
Може де в дорозі
Занедужав, сохранны Боже 209.

„Молебствіє Варварі” 207 мати не забуває за
сина.

Наш український церковний звичай святити він-
ки (квіти) на Маковія:

Вінків не святити:
Не дали ляхи прокляті 74.

Обманена Катерина, як головний доказ москале-
вої неправди, кидає йому: А ти ж присягався! 25.

У Шевченка бачимо глибоку віру в позаробове
життя, у „той світ”. У нього „той світ” — наступ-
ний світ, і це в „Кобзарі” десятки раз: А може душі
легче буде на тім світі? 40.*

Умийся, серденько, бо мати
Он дивиться і не познає
Межи дітьми дитя своє 263.

В позаробове життя Шевченко вірить нор-
мально:

Чи се колись сподіється?
Чи може вже з Неба
Подивлюся на Україну? 284.

На тому (будучому) світі відбудеться і Страш-
ний Суд:

На той останній Страшний Суд
Мерці за Правдою встають 162.
Не дай

Вставать з чужої домовини,
На Суд Твій Праведний прибути 135.

Свято глибоко чисто святкується в Україні,
і Шевченко сприйняв це своєю душею. У „Кобзарі”
про нього повно згадок. Благальна Молитва до Свя-
тих — звичайне в Україні:

А Ярина їх слухала
Та Святих благала.
Ублагала: на Всеїдний
З Степаном побралась 197.

Шевченко церковні Свята глибоко шанував. За
великими й малими Святами в Україні з глибокої

* Див. мій Словник Шевченкової мови, 1961 рік, ст. 224—
225, „той світ”.

давнини склався біжучий календар, і Шевченко часто його уживає: Намистечко тобі к Великодню куплю 306. Та на Зелених ще й Святках сидів козак 184. До Зеленої Неділі в байраках білили сніги білі 396. У Клечальну Неділю їх і повінчали обох 298. Отак було по всій Україні проти ночі Маковія, як ножі святити 58. День Маковія — велике Свято в Україні 65. Криницю святити на самого Маковія 292. На Спаса або Маковія і досі там воду святять 292. Після Пречистої в неділю та після Першої 208. Сидять собі, розмовляють, Пречистої дожидають 279. Уже либонь після Покрови 394. Коло Осіннього Миколи 237.

Так само і наші Пости входять у цей церковний календар: А в Петрівку і в Спасівку не спочине в школі 292. На Всеїдній з Степаном побралась 197.

Прочанство в Україні здавна сильно шанується, і прочан завжди багато. Ходили звичайно до монастирів, — у Київ, Почаїв, і ін. Прочанство до Києва було глибоко шановане й часте, не було особи, яка не ходила б на прощу до Києва.

Шевченко описує в „Кобзарі” це прочанство завжди велично, глибоко релігійно, свято. Описуючи в „Наймичці” ці прочанства, Шевченко сам подорожує з наймичкою в Київ. І ніколи ані півсловом не осудив ці прочанства, бо не був атеїстом.

Піду помолюся
Усім Святим у Києві 206.
У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була 382.
Поїду в Київ, помолюся:
Молитва може прожене
Диявола... 381.

Він християнин ще до того,
У Київ їздить всякий год 311.

Рятунку в Києві шукали віки вічні:

Як та билина, засихала,
А батько-мати турбувались,
На прощу в Київ повезли,
Святими травами поїли 308.

А то шукають у Києві й останнього пристанку:
А сама на прощу в Київ в черниці пішла 365.

Ось тихий чесотний опис прощі:

У Києві великому
Всіх Святих благала...
У Межигірського Спаса
Тричі причащалась...
У Почаєві Святому
Ридала, молилась,
Щоб Степан той, тая Доля
Йй хоча приснилась... 191.

Так писати про прощу міг тільки глибоко віруючий!

Прочани звичайно приносили з собою додому любі даруночки, — їх чекали, їх любили, їх шанували. Шевченко з тихою насолодою описує ці прочанські гостинці.

Ось наймичка:

Внучатам із клуночка
Гостинці виймала:
І Хрестики, й Дукачки,
Йй намиста разочок
Яриночці, і червоний
З фольги Образочок.
А Карпові соловейка
Та коників пару,
І четвертий уже перстень
Святої Варвари
Катерині. А дідові
Із воску святого
Три свічечки. А Маркові
І собі нічого
Не принесла, не купила,

Бо грошей не стало,
А заробить не здужала...
— А ось ще осталося
Півбубличка! Й по шматочку
Дітям розділила... 308-309.

Це класичний релігійний опис повернення з прощ! Господи, як же ми всі, малята, чекали цього повернення прочан!

Ось іще такий же класичний опис прощі до Києва тієї ж наймички:

А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ — не спочила,
У міщанки стала,
Найнялася носить воду,
На Молебствіє Варвари.
Носила, носила,
Кіп із вісім заробила
У Йвана Святого,
Святу шапочку в Печерах
У Йвана Святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого.
І перстеник у Варвари
Невістці достала,
І, всім Святим поклонившись,
Додому верталась 207.

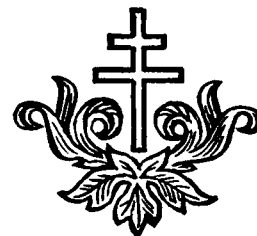
Такий опис прощі міг дати тільки поет з святою душею!... Тільки глибоковіруючий!

Ось варнак (каторжник) описує Київ:

Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,
Щоб зарізатися. Дивлюся,
Мов на Небі висить
Святий Київ наш Великий...
Святим дивом сяють
Храми Божі, ніби з Самим
Богом розмовляють...

Дивлюся я, а сам млію, —
Тихо задзвонили
У Києві, мов на Небі...
О Боже мій Милій,
Який Дивний* Ти! Я плакав,
До полудня плакав,
Та так мені любо стало:
І малого знаку
Нудьги** тої не осталося,
Мов переродився!...
Подивився кругом себе,
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ... 299.

Так глибоко описує Шевченко переродження каторжника, що задумав був зарізатися, але переродився під впливом святого Києва. Так міг писати тільки глибоко релігійний поет! Атеїст так ніколи не написав би!

* Тут Дивний — ц. сл. величний.

** Нудьга — печаль, душевний біль.

VII.

ШЕВЧЕНКОВА МОРАЛЬНА Й РЕЛІГІЙНА НАУКА.

Наступає дуже трудна частина моєї праці, — Шевченкова наука. Наука релігійна і наука моральна. Багато про це вже подано вище, а власне кажучи, — усе, вище подане, то Шевченкова наука. Що є в „Кобзарі”, то авторова наука читачам.

Шевченко — учитель. Це високої ваги питання, яке я порушую тут уперше, бо досі на це не звертали належної уваги. Форма Шевченкових віршів звичайно розповідна, і для цього він часто ламає ритм, не додержуючи його, і часто переходить на прозу. Оповідна віршова форма в Шевченка — неповторна, бо так ніхто інший не писав.

І власне ця розповідна форма близька до зрозуміння широким читачам, і тому широкі ці кола народні так легко розуміють Шевченка.

Крім цього, ця розповідна форма дала Шевченкові змогу стати учителем, — і він став ним. Велика більшість Шевченкових творів, а особливо його поеми — навчальні, учительні. Класична форма цього:

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями.

Сьогодні так ніхто не написав би, а коли б написав, його висміяли б: чи ти проповідник? Чи ти Піп, а не поет? Сьогодні дбають тільки про саму форму: написати його такою Небесною поетичною формою, що на землі її ніхто не розуміє...

Так, Шевченко був проповідником, і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив у Церкві. Пригадайте „Мое Послання”. І відразу стверджую: більшість Шевченкової науки можна повторювати в Церкві на проповідях, так ніби цитати з якого церковного твору.

І треба тільки жаліти, що українське Духovenство так рідко цитує „Кобзаря”, — для проповідей з нього можна брати обома руками!

До цього ще додаю, що Шевченко, як проповідник і оборонець Правди Божої, був усе своє життя послідовний і незмінний. І за свою оборону Правди Божої і життя своє віддав!...

Усі твори Шевченка — виразно навчальні, бо він науку твору ставив на перший план.

Про зміст, а не про форму, завжди найперше пильнував Шевченко. Часто в „Кобзарі” бачимо вірші аж надто недороблені, незакінчені, неопрацьовані, що сильно дратувало, скажемо, пуриста форми Панька Куліша, але зміст Шевченкових творів завжди ясний і великий. І через Шевченкову релігійну та національну науку звать автора „Кобзаря” про роком. Справді, у своїх творах Шевченко виразно виступає, як учитель моралі та національної свідомости, як учитель життя.

Шевченкова наука завжди виразно й високо релігійна, хоч у нас це тепер, особливо під Советами, всіма способами закривають. Наука „Кобзаря” у більшості своїй — церковна, така церковна, як її ісповідує весь християнський народ.

Шевченко про все наше життя, про всі події найперше навчає: „Така Божа Воля!” 94, і навчає так дуже часто.

Не мені,
Великий Господи, простому
Судить великій діла
Твоєї Воля!... Люта Зла
Не дієш без вини нікому! 178.

Так написати міг тільки той, хто Божу Волю
істотно носить у серці своєму!

В Твоїх Руках все на світі,
Твоя Свята Воля!... 191.

„Все од Бога!” часто пише Шевченко, пише і
в радості, і в горі:

І талан, і безталання —
Все, каже, од Бога! 291.

Утре сльози: Все од Бога!
Й веселенький стане! 292.

Довгий вік! старий промовив:
Все од Бога! 296.

І талан, і безталання —
Все, каже, од Бога,
Вседержителя Святого,
А більш ні од кого! 397.

Все од Бога! скаже собі,
Треба вік дожити! 499.

Людина багато задумує, багато сподівається,
хоч „не так серце хоче, як Бог нам дає!” 4.
Але загальний Шевченків висновок:

Не нам Твої діла
Судить, о Боже наш Великий!” 297.

Оце Шевченкова найчастіша ідеологія й наука,
— спокійна, церковна і богобійна. Це ідеологія —
наука його основна і всежиттєва, і всякі відхили від
неї — тимчасові одноразові відхили, викликані роз-
пачем.

Ось Шевченко ще раз дає цю свою ідеологію
ясніше і повніше:

Не нам на прою з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить, —
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замість
Кривавим потом і сльозами...

Чому власне так, допитується Шевченко, і дає
свою — Шевченкову відповідь: Бо

Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить 212.

І власне ці „кати” викривлюють всесвітню й Бо-
жу Правду.

Людина — Образ і Подоба Божа, але злі керів-
ники світу та злі провідники народу зіпсули цей
Образ, і ми рідко коли буваєм правдивими людьми:

Ми восени таки похожі
Хоч капельку на Образ Божий 375.

Бог і люди — мали б бути близькими й поєдна-
ними:

Кого Бог кара на світі,
То й люди карають 22.

Тому й прощення треба просити і в Бога, і в лю-
дей:

Нехай тебе Бог прощає
Та добрії люди! 20.

Інакше „тебе самого і Бог, і люди прокленуть”
304.

Шевченко кохав село, і життя в ньому вважав
моральнішим, бо так і було в Україні:

Ходімо в селища, там люди,
А там, де люди — добре буде,
Там будем жить, людей любить,
Святого Господа хвалить! 306.

Який високий погляд на людей!
Ось із цієї святої ідеології/і вийшло знаменне
й глибоке Шевченкове життєве остереження:

Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога! 223.

Людина — Образ і Подоба Божа, душа в лю-
дини — її безсмертна основа. Про душу Шевченко
часто навчає, і все в розумінні церковному. Спасіння
своєї душі — завдання людини в її житті.

Ось Шевченкова наука про душу:

Як Небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає!
Жив Бог — жива душа моя! 180.

Не вмирає душа наша
Не вмирає воля...
Не скує душі живої (кат)
І слова живого! 212.

Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любити! 372.

Це ж церковна наука про душу!

Тяжко жити людям від утисків усяких панів та
гнобителів, і часом насувається думка покінчи-
ти з собою. Але Церква навчає, що при цьому зана-
пащується душа, і Шевченко приймає цю церковну
науку:

Пішла б же я утопилась, —
Жаль душу згубити! 28.

„Занапастить хіба душу?” 72 питає себе обез-
надієний.

„Страшно сказати: я думала занапастить душу”
признається одна.

Шевченко описує народні страждання, муки,
тяжке життя, дошкульні лиха, — і часто-часто нав-

чає одного: мо л і т ь с я! Вище я вже докладно це
вияснив, а тут іще подам кілька Шевченкових ду-
мок. Але перше підкреслю, що коли б такі ради по-
дав який письменник сьогодні, всі критики одно-
душно висміяли б такого й крикнули „піп”! А Шев-
ченко в своїх науках часто виступає „попом”, — і це
істота „Кобзаря”!...

Ось чисто церковні науки „Кобзаря”:

Не журися, сподівайся,
Та Богу молися!

І така церковна думка — основна в „Кобзарі”.

Тоді, не журіться,
Гарно помоліться! 60.

Молись тільки Богу,
Іди в хату, лягай спати 105.

Ось високоідеологічний, що до Молитви, Шев-
ченків вірш 1850 р. („Буває, в неволі”). Шевченко
згадував минуле,

Та оце наткнувсь
На таке погане, що так і заснув,
Богу не молившись!... От мені приснилось...
Свинєю заснувши, звичайне, такий
І сон поверзеться... 386.

Це високоважливе Шевченкове признання про
конечність Молитви перед сном, бо так Шевченко
все життя своє й робив.

Шевченко дошкульно й в'їдливо висміював без-
божників-атеїстів, висміював їх, сучасних йому і бу-
дучих:

Залізете на Небо:
І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні пекла, ані Раю,
Немає й Бога — тільки я,
Та куций німець узлуватий,
А більш нікого!... 218.

Це слово Шевченка 1845 р. „І мертвим, і живим,
і ненародженим землякам моїм”.

Але... усі зовсім забули це віковичне Послання,
бо ми Шевченка шануєм тільки устами, але науки
його — не приймаєм...

Отакі зарозумілі атеїсти не хотіли в Вільні шап-
ки скидати перед Остробрамською Чудотворною Іко-
ною Божої Матері, — і Шевченко дошкульно ви-
сміяв їх:

А бакалярів розігнали
За те, що шапки не ламали
У Острій Брамі. Дурня знать
По походу. 346.

І як часто це „Дурня знать по походу!” нагадува-
ли в Києві, хто не вклонявся Святині! І як це згаду-
ється і тепер на кожному кроці, бачучи поведження
комуністів до великих Святинь!...

Дурня знать по походу!...

І всім таким Шевченко нагадав: „Неситий не по-
несе (не забере) Слави Бога, Великого Бога!” 212.

Читачу, — у всій цій Шевченковій науці, яку я
вище подав, Шевченко навчав так само, як навчали
й Святі Отці в давнину!

Ось у Псалмі 13. І (52. 2) читаємо: „Говорить
безумний у серці своїм: Нема Бога!” (Слово
„серце” в Біблії — це розум). Або: Хто говорить
„Нема Бога!” той безумний...

М о р а л ь н а Шевченкова наука така саме висо-
ка, й така саме церковна. Усю моральну Шевченкову
науку я подав у перших розділах цієї праці, а тут до-
дам ще кілька Шевченкових освідчень.

Шевченко заявляє, що без Бога ані до порога:

Без Бога нічого, —
Гнівиш Бога, моє серце! 54.

І всім людям Шевченко нагадує головну новоза-
вітню Заповідь:

Щоб навчилися
Путями добрими ходити,
Святого Господа любить,
І брата милувати! 317.

У цій науці Шевченко досяг Євангельської висоти!
Пор. Матвія 22. 36-40.

Р о д и н і Шевченко часто радить: „Жить би,
жить, хвалити Бога, кохатися в дітях!” 355.

Шевченко у всіх своїх творах сильно навчає ша-
нувати б а т ь к а - м а т і р. А матір ставить найвище,
як основу родини. І цю Божу Заповідь він сказав най-
глибше й найпростіше, — по-церковному:

Хто матір забуває,
Того Бог карає! 221.

Або ось мати з дитинкою:

У наших Раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим! 369.

Ось дівчина сповідається, що часом забувала,
і більше молилася за милого, як за батька, а тому
вважає себе винною:

Не за себе, не за батька
Молилась в неволі, —
Ні, бабусю, а за його,
За милого Долю...
Карай Боже! Твою Правду
Я витерпів мушу! 82.

А ось картина, не повторна більше в світовій літе-
ратурі. Картина, що віки проживе, поки будуть хри-
стіяни на світі. Наймичка пішла на прощу в Київ,
рознедужалась в дорозі, ходила боса, вернулася до-
дому, де її чекала невістка — чужа дочка Катерина:

Ввійшла в хату... Катерина
Йї ноги умила!... 209.

Це картина Євангельська, — пригадаймо, як Христос Учням своїм ноги вмив... Так тут зроблено для доброї матері-наймички... І ця картина великою наукою позостанеться для світу на віки вічні!...

Чи міг цю картину створити невіруючий? — Ніколи!...

І вже за саму цю високо моральну картину прощаються авторові гріхи його... .

Шевченко боровся за Правду Божу, і вона завжди була основним двигуном його дій. І він навчає:

Бог создал вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись! 217

А цю неправду чинили різні пани, насильна влада та багатії, тому Шевченко так сильно виступав проти них, бо всі вони ламали Божу Правду. Бо справді ж, життя селян було тоді неймовірно тяжке та безправне, і Шевченко виступав проти творців пекла на землі...

І Шевченко мав правдиві підстави, коли навчав:

Не дай, Боже, в багатого
І пить попросити! 153.

Хто сироті завидує,
Карай того, Боже! 15.

І Шевченко завжди гаряче навчав любити Господа Бога, постійно молитись Йому, любити й людей. А до цього — любити й свою нещасливу Україну:

Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте! 250.

І сидючи в казематі в Петербурзі 1848-го року 30-го травня Шевченко заповів усім нам:

Свою Україну любіть,
Любіть її й во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть! 255.

Цього самого вірша Шевченко виправив ще й через 11 літ, року 1858-го березня 11-го. Бо Шевченкова наука чинилася все його творче життя (1837—1861), усі 24 роки була однаковою! Шевченко завжди був учителем Правди Божої.

Багато з Шевченкової релігійної науки взяте було з народніх приповісток, і багато й стало приповідками, напр.: Буде каяття на світі, вороття не буде! 283.

Шевченко глибоко вірив і правдиво навчав і про будуче життя, про „той світ”, і його наука злилася з наукою церковною. І в цьому сила Шевченкової науки і віковичність її! І в цьому сила Шевченка учителя й проповідника!

Але одне треба сильно підкреслити: шанування Шевченка одними порожніми устами нічого нам не дасть! Як „віра без діл мертва”, так і саме голе шанування Шевченка без виконання його науки в житті — нічого не дасть. Отже, — Шевченко все життя своє був чистим учителем, проповідником, апостолом, пророком Правди Божої. За неї він боровся, за неї й життя своє поклав!...

VIII.

ШЕВЧЕНКО В БЕЗНАДІІ ТА В РОЗПАЧУ.

Приступаю до найтруднішого розділу моєї праці, — вияснити й показати, яким був Тарас Шевченко, коли впадав у розпач та в чорну безнадію, а вони часто нападали на поетову душу. Шевченко писав і тоді, коли одчай мутив йому розум, і він писав часом і таке, чого нормально ніколи не написав би. Часом на адресу Шевченка падає тяжке обвинувачення: богохульник... Так, розпач Шевченків був тяжкий, а безнадія темна й пámорочна, але свідомим „богохульником” Шевченко ніколи не був! І чи відповідає Шевченко на сто відсотків за те, що писав він у тяжкому розпачу, породженому дійсністю?

Усе своє життя Шевченко в своїх творах ревно й ясно навчав чесного святого Божого життя та Божої Правди. Можна сказати, що „Кобзар” — це високо чесотна книга, і тільки іноді бачимо висліди його морочної безнадії, що каламутила його чисту святу ідеологію. Щоб судити Шевченка, треба перше глибоко його зрозуміти, інакше наш суд буде неправдивий. Та й не забуваймо, що повного „Кобзаря” Шевченко сам не редагував. А коли б редагував „Кобзаря” сам Шевченко, безумовно деякі свої вірші він би викинув! Бо вони зродилися в нього в час глибокої безнадії...

Розпач затемнює розум людини, і навіть в юридичному світському суді беруть одчай чи розпач під розвагу в присуді. Коли Шевченко впадав у одчай,

він кидався на всіх, винних і невинних (як багато цього бачимо в його Деннику!), а навіть і на — Бога... Але ці напади треба добре зрозуміти, щоб правильно судити їх, як випадкову ненормальність.

Бог для Шевченка батько, і то батько рідний, і він до Нього всякі претензії несе й скеровує, як люблячий син до батька. Ці Шевченкові звернення часто власне синівські, хоч і подратовані, хоч і неспокійні, але завжди оправдані тяжкою дійсністю.

Хто глибоко й по-синівському любить Бога, як рідного батька, той часом і поводить з Ним, як зо своїм батьком. Візьмімо Пророка Давида, — у Псалтирі повно Давидових скарг проти Бога, чому то неправедники так добре живуть та багатіють, чому то так множить число ворогів!...

Прикладів такого в Псалтирю та в Книзі Йова — повно, і їх можна було б подати тут десятками.

Крім цього звертаю тут увагу на те, що в Біблії, в Книгах Пророчих дуже часто маємо звернення ніби проти Бога, що не допоміг, — досягти чогось чи спинити ворога... Ми спокійно читаємо ці місця, бо знаємо їх нормальне походження.

Подам тут оцей загально відомий приклад. Коли Ісус Христос помирав на Хресті, як людина, і безкочечно страждав, як людина, то Він скрикнув (Матвія 27. 46):

„Боже Мій, Боже Мій, —
Нащо Мене Ти покинув?”

Це вірш з Псалма 22. 2.

Отже, у страшних стражданнях, як людина, Ісус Христос не витримує і сумує:

„Боже Мій, Боже Мій, —
Нащо Мене Ти покинув?”

Хто розуміє це, хто розуміє цей крик Ісусової Душі: „Отче Мій, коли можна, — нехай омине Мене Чаша (доля) оця!” (Мт. 26. 39), той зрозуміє і одчай Шевченкової душі...

Чорний одчай та розпука починаються в Шевченка з 1848-го року, з часу заслання, висловом чого були його „Царі” 1848 р. А найбільше цей чорний одчай розвинувся з року 1859-го, і душив Шевченка аж до смерті. І є твори, написані в обіймах чорного одчаю та розпуки, напр.: „Чи то недоля” 390, „Гімн чернечий” 450, „Світе ясний” 452, „Ликері” 452 і т. ін. Але характер Шевченкового одчаю був такий, що його вірші з тяжкими випадками разом з тим часто були і глибоко релігійні. Випад на релігійному фоні.

Коли візьмемо всього „Кобзаря”, в його цілості, а не окремі уривки, то він книга чеснотна, і ви прощаєте всі його окремі й випадкові одчайдушні випадки... Шевченко часом тратить терпець, але ніколи не тратить Віри! Часом нападає ніби й на Церкву („Кавказ”), але добре пригляньтесь: напад не на Церкву, а на лицемірів, яких у світі справді ж багато і які захопили були й Церкву в свої руки!... І ця гаряча скарга:

„За кого ж Ти розіп’явся,
Христе, Сине Божий?” 214.

людині з розумом зовсім ясна, бож за нею криється одчай, а не атеїзм...

Одчай Шевченків часом досягав запаморочення:

„Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім’я розбити?”... 172.

Знаємо, що одчай кидає людину на смерть, на вбивство, на самовбивство, на вислови проти Бога („Кавказ”)... А хіба цього в Псалтирі нема?

„Кобзар” — це чиста книга гарячих сліз, тяжкого горя та смертельної печалі, а то й чорної розпуки...

У „Сні” 1844 р. Шевченко уперше дав волю своїй запаморочній розпуці, але тут же поруч він навчає:

„Годуй діток: жива Правда
У Господа Бога!”... 159.

Шевченко довго жив у Петербурзі, жив якраз того часу, коли там поставало багато нової інтелігенції з крайнім лівим революційним світоглядом. З російськими революціонерами Шевченко близько зійшовся, і вони безумовно розкладово впливали на нього. Власне від них Шевченко одержав свою жагучу свідому ненависть до насильників та панів. Але в російських революціонерів ненависть до царату була міцно пов’язана з виступами проти Віри та Церкви. Вони перші поєднали Церкву з царатом і стали їх разом відкидати.

А проте і в своїй великій ненависті до царату Шевченко остається Шевченком і не забуває про Бога:

Пошлем душу аж до Бога,
Його розпитати, —
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати? 160.

Людоїде, змію, —
На Страшному на Судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих!... 167.

Отже, у Шевченка насильство — це одне, а Бог — це непорушне в нього.

Поза царатом Україну жорстоко мордували тоді п а н и: польські, московські і свої, — вони скрізь були:

І не в однім отім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві... 328.
Он глянь: у тім Раї,
Що ти покидаєш,
Латану свитину
З каліки знімають... 160.

Панщина глибоко нищила Україну, нищила народ, нищила Віру. Варнак сповідається:

Я різав все, що паном звалось,
Без милосердя і зла,
І різав так... І сам не знаю,
Чого хотілося мені...
Ходив три годи я з ножами,
Неначе п'яний той різник... 299.

Отже і варнак не нормальний був, а „неначе п'яний”...

Коли Шевченко згадує стародавні часи, і розповідає, як Україну душили поляки, католики та уніяти, то він тратить свій спокій і з його уст вириваються на них найтяжчі обвинувачення... Зміст „Гайдамаків” неймовірно тяжкий, і російський уряд дозволив їх видати тільки тому, що поляки тоді ще ворушилися і погрожували новим повстанням.

Про поляків Шевченко кричить: Мордуй, мордуй, — в Раю будеш! 69. І справді, вина поляків супроти України була страшна, вони

Полигалися з жидами
Та й ну руйнувати:
Руйнували, мордували,
Церквами топили...

Проти ксьондзів Шевченко і слів не знаходить: Не ходили

Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село, —
Такее то у нас було!... 388.

Поховать хіба побитих поляків? Ні, — не треба:

Вони католики!... 87.

Тому гайдамаки „об каміння ксьондзів розбивали!”... 88.

Ось пан католик своє весілля справляє. На нього напали: Кров'ю

Весілля вмилося... Не втік
Ніже єдиний католик...
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому... 298.

Через усе це ясно, що коли Шевченко тільки заговорив про Папу Римського, покровителя поляків, ксьондзів та уніятів, то зараз же в нього і вирвалося:

Кругом неправда, і неволя,
Народ замучений мовчить,
І на Апостольськiм Престолі
Чернець годований сидить... 176.

У нашій літературі нема таких жорстоких і подум'яних виступів проти Папи, поляків, католиків та уніятів, як це робив Тарас Шевченко!... Бо він жив у час, коли їхні насилля ще всі пам'ятали! Бо він добре знав, що це вони Україну розвалили...

Отже, — царат, панщина, поляки католики, — все це смертельно нищило і знищило Україну, Шевченко все це бачив, — і впадав у відчай, тратив терпець, — і виступав проти всіх...

Не забуваймо ще одного: в Україні панувало таки сильне двоєвір'я, — поєднання чистого християнства з ідеями й віруваннями поганства. І в самого Шевченка, в його творах часто бачимо аж надто виразні прояви двоєвірства:

Знов Ярина вийшла з хати,
На світ дивуватись,
Та не Святих вже благати, —
Ворожки питати... 192.

Одчай, та ще при двоєвір'ї, пхав і до виступів
проти Бога...

Освячення ножів для гайдамаків, звичайно,
це двоєвір'я: вираз старого й релігійні прояви гай-
дамаків. І це вело до цього:

Я присягав, брав свячений
Різати католика... 87.

Ось оце двоєвір'я, підперте одчаєм, зневірою та
безнадійністю вело Шевченка до крайности...

І часто-часто Шевченко сам вияснює причину
свого нарікання на всіх і на все:

Все плаче, все гине...
І рад би я сховатися,
Але де, не знаю:
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають... 198.

Таке ж вияснення:

Молюся, Господи, помилуй,
Спаси Ти нас, Свята Сило,
Язві язик мій за хули,
Та язви мира ізціли!
Не дай знущатися лукавим
І над Твоєю Вічнославою,
Ї над нами, простими людьми!... 178.

Може краще було б не родити,
Або утопити,
Як мав би я у неволі
Господа гнівити... 377.

Це високо важливі вирази: Шевченко сам обви-
нуваче себе за гнів на Господа у розпачу!...

Одчай убиває терпіння в Шевченка, коли він,
борець за Правду Божу, на кожному кроці бачить
неправду, коли пан

Дочку й теличку однімає
У мужика... І Бог не знає,
А може й знає, та мовчить... 259.

Шевченко на час забуває, що Бог Свого часу
таки заговорить... Довго терпить Бог, але загово-
рить свого часу...

Шевченко любив Україну найбільше за все. І ба-
чив кругом, як її грабують, і кричав:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену Святого Бога:
За неї душу погублю!... 271.

Шевченко свідомий, що за таку хулу погубить
душу свою, цебто і в одчаї думка зостається релі-
гійна. Бо він прагне Божої помочі в воскресінні
України, а її, помочі цієї нема...

У такому настрої, у повному й чорному одчаї
Шевченко міг тільки всім погрозувати:

Ой виострю товариша,
Засуну в халяву
Та піду шукати Правди
І тієї слави... 333.

Це те, що в історії України і всього світу дово-
дило до повстань та революцій.

Шевченко був послідовним борцем за Божу
Правду, та на кожному кроці бачив, як цю Правду
нищать лани та могутні... Але помогти народові не
міг, — і впадав у крайній одчай, а тоді в своїх пи-
саннях і в поведінці стриму не знав...

Це треба глибоко зрозуміти, сприйняти серцем, — тоді зрозуміємо й нарікання Шевченка на Вседержителя, і — простимо йому!...

Простимо, бо „немає людини, щоб пожила й не згрішила”, „бо тільки Ти Єдиний без гріха”... (Молитва „Боже духів” на Літургії).

До цього ще додаю, що Шевченко був тим учителем і проповідником Божої Правди, який компромісів не знав і не йшов на них. У Шевченка власне поступовання не розходилося з його наукою, і часто пхало його на його виступи проти всіх і проти всього.

IX.

ЗПСУТТЯ ШЕВЧЕНКОВИХ ТЕКСТІВ.

За Шевченкових часів ще сильно був поширений старий звичай читати літературні твори в рукописах. Тоді все нове, а особливо свободолюбне ходило по всій Росії тільки в рукописах.

Напр., скрізь тоді ходили рукописи Ол. Пушкіна († 1837 р.), найбільшого російського письменника, що приносив російському уряду багато клопоту своїми свободолюбними та сатиричними віршами, що вільно й широко ходили по всій Росії. Справа закінчилася тим, що Пушкіна вислали на заслання, хоч він мав сильних оборонців.

Те саме було і з Шевченком, — він багато писав таких віршів, які — він це добре знав — видрукуваними не могли бути. І вільно давав ці вірші переписувати своїм приятелям та знайомим, а ті давали їх іншим. Це був стародавній звичай того часу.

І нерідко бувало, що переписувачі Шевченкових віршів підправляли їх: і додавали до них перцю, переробляли на гостріше й т. ін. І пізніше і сам Шевченко, здивавши таку перерібку, приймав її, щось ще додаючи. Так народжувалися різні не авторські варіанти Шевченкових творів, які часом і тепер ще відшуковуються.

Бували випадки, коли в Шевченкових рукописах навмисне передобляли зміст, надаючи їм більшої „атеїстичності”. Порівнюючи ці тексти, ясно бачимо,

що в Києві, видаючи „Кобзаря”, таки й тепер під-робляють його. Ось кілька прикладів.

1. У виданні „Кобзаря” 1910-го року В. Доманицького на ст. 180 подано:

Не завидуй же нікому,
Дивись кругом себе:
Нема Раю на всім світі,
Хіба що на Небі!

Ось останнє київське видання 1960 року, і в ньому на ст. 211 два останні рядки читаються вже так:

Нема раю на всій землі,
Та нема й на Небі!

Отже, советське видання має змінений текст, змінений так, щоб Шевченко виглядав більшим „атеїстом”. А текст В. Доманицького такого не має.

Зміна тут навмисна!

2. Ось іще приклад, як непотрібно псується Шевченків текст, псується на те, щоб зробити Шевченка таки запеклим атеїстом.

Теперішні київські видання, у тому й академічне І. 288, друкуючи „Кавказа”, подають:

Коли одпочити
Ляжем, Боже утомлений?

Тут якась нісенітниця!

Безумовно, це навмисне зіпсутий текст, бо він же сенсу жодного не має: Бог утомитися не може! Зовсім інакше подає це місце перший друк цього віршу, лейпцігське видання його 1859-го року (а перше видання — дуже важливе):

Колы жъ одпочыты
Дасы Боже утомленнымъ?

Контекст цього високо важливого місця ясно говорить, що правдивий текст — у лейпцігському виданні, і тут нема дивного атеїстичного „Боже утом-

лений”... Коли б він був, то за нього ухопився б редактор І. Головін, сам соціяліст бакунінець.

3. Академічне советське видання дає:

А сльоз, а крові!? напоїть
Всіх імператорів би стало.

Лейпцігське видання дає на ст. 9:

„А сльозъ?... а крови... напоить
Всіхъ Царькивъ бы стало”.

Читання лейпцігське „царьків” (у ньому треба не с, а ь) ліпше й ширше, а до того воно згадує взагалі всіх царів, а не самих імператорів. Та й на кінці тут „і нашим батюшкам царям”.

4. Академічне київське советське видання Шевченкових творів на ст. І. 313 подає (так і деякі інші подають) в „Заповіті” так:

„Все покину і полину
До Самого Бога
Молитися... А до того —
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте”...

Лейпцігське видання 1859 р., цебто найперше видання „Заповіту”, дає тут велику й високо цінну поправку, а саме (ст. 18):

„Все покину і полечу
До Самого Бога
Молитися... а дотого
Поховайте, та вставайте”...

Як бачимо, у першодрукові 1859 р. нема атеїстичного „а до того — я не знаю Бога”, а є: „а до того поховайте та вставайте”.

Оригінал Шевченків за лейпцігським виданням — і логічний, і віршово витриманий. Безумовно хтось пізніше навмисне вставив „я не знаю Бога”, і тим зіпсував і будову віршу, і Шевченкову ідеологію,

роблячи з нього атеїста. Власне через те, що лейпцігське видання не має атеїстичних вибриків, це найбільше лютує соціалістів, і вони знижують його ціну.

Може це редактор у Лейпцігу виправив? Ні, — він був завзятий революціонер, і радий був би бачити у Шевченка безбожжя.

Розгляньмо, що тут у „Заповіті” визначає „а до того”? Воно не зовсім ясне, але в автографі Скоропадських стоїть ясніше, рукою Шевченка написано: „а поки що”. Це: „перше”, „перед тим”, „до цього”, „тим часом”, російське „прежде” (див. Уманець і Спілка, Львів, 1893 р. ст. 772). Напр.: „Підеш у школу, а дотого поспідай”. Або:

Б'ють пороги, місяць сходить,
Як і перше сходить.

Тут „перше”=дотого (не „до того”, а „дотого”).

Хтось невідомий вставив у Шевченків вірш „я не знаю Бога”. І вийшла нісенітниця!

Справді, зрозуміймо значення „дотого” як „перше”:

Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... А перше (дотого)
Я не знаю Бога.

Розбита структура віршу: непотрібно дано три рядки на одну риму: Бога — дотого — Бога. Безумовно останній рядок („я не знаю Бога”) зайвий і грубо вставлений якимсь соціалістом.

Та й у змісті нема логіки, і виходить неграмотно: Полину

До Самого Бога
Молитися... А перше (дотого)
Я не знаю Бога...

Лейпцігське видання 1859 р. зовсім логічно дає:
Полину

До Самого Бога
Молитися... А дотого (= а перше)
Поховайте та вставайте...

Отже, до „Заповіту” хтось вставив атеїстичне „я не знаю Бога”, а воно зробило це місце нелогічним. Знаючи, в якому стані були Шевченкові рукописи, і як багато було різних „автографів”, можна зрозуміти, як легко було вставити „я не знаю Бога”. А пізніше і сам Шевченко міг прийняти чужу вставку за свою.

Є автографи, де пізніше й ніби рукою Шевченка написано: „я не знаю Бога”. А є автографи і без того. У всякому разі, воно псує логіку віршу. Присланий року 1859-го у Лейпціг Шевченків вірш не мав цього „я не знаю Бога”, і був логічнішим.

Рукописів Шевченкових віршів було так багато, що автор сам губився в них, і при переписуванні власною рукою часом вставляв навмисне підсунуте йому чужими.

Своїх революційних віршів, на жаль, Шевченко остаточно ніколи не зредагував, сам їх до друку не переглядав, бо наперед знав, що їх цензура не пропустить. Безумовно, коли б зредагував ці вірші сам Шевченко, він багато б їх переробив, а децю й викинув.

У Шевченка є вірші, яких би він ніколи взагалі не друкував: він не раз, під гарячу руку, складав вірші тяжкого характеру. Напр. 18-го серпня 1859-го року Шевченко написав свого тяжкого врша:

„Якби то ти, Богдане п'яний”,

— цього вірша тепер часто таки не друкують...
Вірш не закінчений.

Треба сказати, що в Петербурзі, де жив Шевченко, за того часу ходило в рукописах багато віршів революційно-сатиричних, найбільше проти уряду. Такі вірші писали: Пушкин, Лермонтов, Некрасов і ін., писав такі вірші, зовсім не для друку, і Шевченко.

Беручи на увагу стан Шевченкових оригіналів та тогочасних рукописів взагалі, можна чекати знайдення ще багатьох Шевченкових віршів, чи то нових, чи нових варіантів віршів відомих.

А крім цього, — багато Шевченкових віршів загинуло, багато їх попалили Шевченкові друзі, коли чекали в себе трусів у зв'язку з арештом Шевченка.

**

На цьому, власне кажучи, я кінчаю свою розвідку. Але позостається ще один Шевченків твір, твір дуже „тяжкий”, якого не можу обійти мовчанкою. Це Шевченкова поема „Марія” 1859-го року.

Уважаю, що без доброї глибшої аналізи „Марії” ця моя праця не була б повною. Тому на закінчення подаю свою окрему розідку про Шевченкову „Марію”. „Марія” — це найтяжча зброя в руках тих, хто робить із Шевченка атеїста. Як побачимо, — це зовсім не так.

Х.

МАРІЯ.

АРЕШТ Т. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ 1859-го РОКУ.

Року 1859-го травня 26-го Шевченко виїхав з Петербургу в Україну, куди він увесь час сильно рвався. З Москви він їхав разом з ліберальним дідичем Хрущовим, членом „Комісії визволення селян”. Червня 5-го Шевченко був уже в Сумах.

Це був час великого лібералізму в Росії: тоді саме чекали визволення селян з-під панщини, чекали й політичної волі. Усе складалося так, що всі чекали: воля прийде!

Їдучи довгий час з дідичем Хрущовим, Шевченко мав повну змогу широко довідатися від нього, як реально стоїть справа визволення селян з-під кайдан панщини.

Шевченко за 2½ місяці побував у багатьох місцях України, — скрізь відкрито читав свої вірші, скрізь агітував за визволення селян, а будучи під чаркою — говорив і про Релігію. Шевченко вже в цей час не мав доброго здоров'я.

М. К. Чалий* подає тяжку відомість про Шевченка цього часу: Проф. Максимович розповідав йому, що поет „у розмовах з його жінкою кощунствував (блюзнив), що дуже часто робив і в великих кум-

* Жизнь и произведения Т. Шевченка, Київ, 1882 р., ст. 202. Див. Біографія Т. Г Шевченка за спогадами сучасників, Київ, 1958 р., ст. 245.

паніях”... Це важливе свідoctво, і треба думати, що це було головню під чаркою...

Уся справа закінчилася зовсім недобре. Липня 12-го Т. Шевченко, оглянувши кусок землі на березі Дніпра собі на хату, про яку багато мріяв, стрівся там з панком полячком шляхтичем Козловським. Усі належно випили. Шевченко підсміювався з Козловського, що вдавав з себе великого пана, явився на випивку навіть у білих рукавичках. Накінець зійшло на те, що Козловський підняв богословські питання, може й навмисне, про Бога і про Діву Марію. Розлючений і підпийлий Шевченко ніби наговорив непотрібного. Справа закінчилася тим, що 15-го липня поліція арештувала Шевченка за ніби „богохульство”, і через місяць поет змушений був покинути Україну й вернутися в Петербург...

Київський генерал-губернатор І. Васильчиков писав про цю неприємну справу шефові жандармів у Петербург, що Шевченко, „вибираючи місце свого будучого дому, частував горілкою присутніх при тому службовців фільварку, і вів невідповідну розмову, в якій нібито відкидав існування Бога й святість Пресвятої Диви”. За це Шевченко був арештований, доставлений у Київ і допитаний.

Сам Шевченко розповідав, що „Козловський за сніданком розпочав з ним богословську розмову. Щоб припинити цю розмову, Шевченко сказав, що теологія без Живого Бога не може створити навіть деревесного листка. Згодом Козловський знову запитався, що він думає про Матір Ісуса Христа, на щє Шевченко відповів: перед Матір'ю Того, Хто постраждав і вмер за нас на Хресті, ми повинні благоговіти, бо якби Вона не породила Бога, то була б звичайною жінкою”.*

*П. Зайцев: Життя Тараса Шевченка, 1955 р., ст. 336.

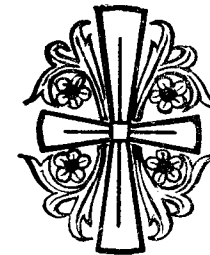
У всякому разі Т. Шевченка вислали з України. А вище подані його думки, хоч здалека, повторюються в „Марії”:

О старче праведний, багатий, —
Не од Сіона Благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася! Якби
Пречистій Їй не дав ти руку,
Рабами б бідні раби
І досі мерли б”... 467.

У цій справі про ніби протирелігійну агітацію Т. Шевченка є свідчення Вольського, що „Шевченко оповідав щось із свого твору, з якого він, Вольський, нічого не розумів”.**

Уся ця справа про невідповідні вислови Т. Шевченка (під чаркою) про Діву Марію глибоко показна, бо того ж 1859-го року Шевченко написав свою поему „Марія”. А почав її може і в Україні, на що є свідчення.***

Безумовно, до всієї цієї справи треба ставитися з більшою критикою, бо в ній аж надто сильно виглядає бажання польських панків спровокувати Шевченка і викинути з України.

** Там само, ст. 334.

*** Дм. Косарик: Життя й діяльність Т. Шевченка, ст. 219.

У

ГОЛОВНА ЦІЛЬ „МАРІЇ”.

Яка була ближча ціль написати поему „Марія”? Це важливе питання, і на нього ясно відповідає Вступ-Молитва до поеми.

Поему Шевченко писав від 24-го жовтня по 11-го листопада 1859-го року в Петербурзі. Це якраз був час, коли російський уряд у Петербурзі готував свого проекта знищення рабства-панщини в Росії та в Україні. Про це говорив увесь Петербург і вся Росія, селянство скрізь чинило великі повстання.

І скрізь говорили, що звільнення селян від рабства не буде чесним, — землі селянам не дадуть, а що дадуть, то за великий викуп.

За один тільки 1859-ий рік в Росії спалахнули селянські заворушення в 90місцях.* Скрізь кричали про все це. Навіть закордоном Карл Маркс в листі від 4-го лютого 1859 р. писав Ласалю: „Росія зо страхом чекає аграрної революції в своїй державі”.**

Усе це Шевченко бачив і добре знав і сам, коли в літі побував в Україні. Визволенням селян з панщини він сильно цікавився, і чекав його всім серцем і всією душою.

Тарас Шевченко виїхав в Україну 1859-го року, і пробув у ній червень, липень і половину серпня, і

* Дм. Косарик: Життя і діяльність Т. Шевченка, 1955 рік, ст. 221.

** Там само, ст. 199.

на власні очі переконався, що Україна гине в панському рабстві. Тут у нього, певне, і зародилася реальна думка про Марію, як Покрову бідних селян. Дм. Косарик добре подає, що Шевченко розпочав „Марію” ще в Україні.*

І власне на всі ці тодішні події, щоб подати святі ідеї визволення селян, Шевченко і відгукнувся своєю „Марією”: пани Христа розп’яли, а бідна Мати Марія „під тином, сумуючи, у бур’яні умерла з голоду!”... От до чого пани доводять селян!

Для селянства наступав грізний час... Що буде? Чи не окрадуть пани селян ще більше, як було? Шевченко мучився всім цим...

Шевченко тяжко мучився всім цим, і „Марію” написав тому, що був високо віруючий: на темі „Марії” хотів якнайсильніше заступитися за селян, поби-тих панщиною.

І тому Шевченко починає „Марію” окремим вступом, який ніби до „Марії” зовсім не стосується, але стане зрозумілим, коли скажемо, що ціль „Марії” — допомогти визволенню селян із панщини. Показати, що Діва Марія й Христос були прості селяни, як і селяни в Україні.

Ось цей вступ:

„Все упованіє мое
На Тебе, мій Пресвітлий Раю,
На милосердіє Твое
Все упованіє мое
На Тебе, Мати, возлагаю!...
Святая Сило всіх Святих,
Пренепорочная, Благая, —
Молюся, плачу і ридаю:”
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників! Подай їм силу

* Там само, ст. 219.

Твойого Мученика Сина,
Щоб Хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю...
Достойнопитаю, благаю,
Царице Неба і землі, —
Вонми їх стону і пошли
Благий кінець, о Всеблагая!...
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим і веселим
Святую доленьку Твою.
А нині плач, і скорб, і сльози
Душі убогої — Убогій,
Останню лепту подаю!... 425.

Оце ціль Шевченкової „Марії”, — щоб Вона,

Святая Сило всіх Святих,
Пренепорочная, Благая

поблагословила селянство до нового життя, яке уряд
готує йому проектом визволення (1861 р.).

В Акафісті в Молитві Богородиця зветься:
„Убогих Заступниця”.

Вона Одна тільки порятує селянство, бо Сама
вистерпіла найбільше на світі! І це тільки Вона „по-
шла благий кінець”.

Без такого розуміння весь вступ до „Марії”
зовсім неясний і зайвий.

І власне з такого погляду і komponувалася вся
поема, — не як життя Марії, не як Мучениця-Мати,
а як українська проста бідна родина — Йосип, Ма-
рія, Ісусик, — що падає під тягарем злидоти через
панів...

Як і Марко Вовчок писала в своїх „Народніх опо-
віданнях”.

У самій поемі Шевченко часом і відходив від
задуманого селянського плану, але в основному він
видержаний: це літературно поетична агітація за
краще визволення селян від панщини! Показати на-

віть релігійну підставу визволення: усі ж справді
рівні, — чому ж така різниця між панами й селянами?

Цим початковим планом надиханий і другий кі-
нець „Марії”, в якому подається, що Пречиста Мати

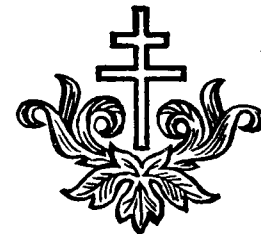
В людській душі возродилась,
В душі невольничій, малій,
В душі скорбящій і убогій...

Оце крик Шевченка до „Комісії визволення се-
лян”, — щоб вони знали невольничу убогу душу, бо
в ній Бог, бо в ній Пречиста Мати! Щоб знали і не
окрали знов! Інакше, — це зовсім зайве закінчення,
як і початок поеми.

Щоб Комісія знала, що й Сам Ісус Христос був
убогим селянином, а від Нього ж — все Християн-
ство!

Ще раз повторюю: з такого погляду стає ясні-
ше і все те велике „очоловічення”, яке Шевченко на-
дає Ісусові та Марії в своїй поемі „Марія”.

Шевченків „Денник” за 1859 рік не раз показує,
що Шевченко сильно цікавився ходом справи виз-
волення селян від панщини.

ХІІ.

ШЕВЧЕНКОВА „МАРІЯ”.

Шевченкова „Марія” — це „камінь спотикання” і для релігійности самого автора, і іспит для всіх його дослідників і критиків. У всякому разі на зовні це „свята” поема.

Поему „Марія” Шевченко написав року 1859-го в Петербурзі. Автор узявся до неї, повний найбільшої любови до самої Матері Божої Марії, і повно визнавав її Богородицею, і виявив до Неї, всю свою гарячу любов та ласку.

Поема написана в найніжніших тонах. Це верх поетичної досконалости: поема лагідна, спокійна, любовна, а мова її переповнена величними, солодкими церковно-слов’янізмами, які Шевченко все життя щиро любив.

Як я вище показав, ніхто в українській літературі не мав такого високого й глибоко-релігійного стилю, як це дав нам Шевченко. І власне релігійний стиль „Марії” — найвищий: Шевченко вклав сюди всю свою віруючу душу, все своє любляче серце!

Цікава риса: Шевченко любив слово „свя-ти й”, і в „Марії” ужив його аж 34 рази! Поема „Марія” мала, і є сторінки, де (436, 439) слово „святий” ужите по 5 і 6 раз!

А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим і веселим
Святу доленьку Твою! 425.

Бондар Йосип, звичайно, святий: У Йосипа, у
тесляра чи бондаря того святого 426. Аж здригнув
святий тесляр 433. Святий Йосип взявсь отару пасти
435. Бондар праведний святий 435.

І все святе! Напр.: Марія

Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе бриликом, своєю,
Свою головоньку смутною,
Свою головоньку святу! 427.

Або ще: Потопить святії думоньки Твої 427. Під-
няла на той Фавор Свої святії очиці кроткії Марія
428. І в житницю соберемо зерно святе 429. Як Його
вчити, навести на путь святий Святого Сина? 435.
Окуй Своєю святу силу 436. Ми б не знали святої
волі на землі 436.

Мову церковно-слов’янську Шевченко вважав
святою, і тому так старанно й багато ужив її в „Ма-
рії”.

Саму Марію, як Богородицю, Шевченко зве най-
ніжнішими словами й епітетами. Напр.: Пренепор-
очная Марія! 431.

О Світе наш Незаходимий,
О Ти, Пречиста в женах,
Благоуханний сільний крине!

А вступ до „Марії” — це висока стародавня, як
біблійна, поезія, неповторна в світовій літературі:

Все упованіє мое
На Тебе, мій пресвітлийи Раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє мое
На Тебе, Мати, возлагаю!

Цей вступ — це найкраща перлина релігійної
поезії!

Коли б у „Марії” поставити великі букви скрізь
там, де їх треба ставити, ми б відразу бачили, про

Кого ходить, і як Шевченко ставиться до Них. Пам'ятаймо, що Шевченко багато разів зве Марію Святою та Пренеспорочною, а Дитятко Її — Богом. На жаль, таких видань — з великими буквами — тепер нема, — тепер наслідують советським атеїстичним виданням „Кобзаря”, і святі слова пишуть з малої букви . . . Див. вище ст. 12.

Догмат Богочоловічства, — що Ісус Христос був повний Бог і повний Чоловік (але без гріхів), — ми людським розумом своїм мало розуміємо. Але це великий і глибокий Догмат, і для правдивого його зрозуміння світ мусить поглянути на нього відкритими очима. Догмат цей іще мало вивчений.

Христос був і повною людиною. Шевченко глибоко мислив про це, і дав у „Марії” тиху й кротку картину селянського життя трьох селян: Йосипа, Марії та Ісуса. Це вбога селянська Родина, і вона веде вбоге селянське життя. І це селянство нас тепер дивує, але тут Шевченко нічим не погрішає: Бог же таки народився в убогій бондаревій чи теслярській родині і молоді роки Свої провів у ній і з нею, — як Людина, і як людина!

Це в Шевченка описано лагідно, ревно, свято!

Для Шевченкової „Марії” головним джерелом був „Акафист Пресвятої Богородиці”, а він ясно подає Догмата Боготілення у Кондаку VIII: „Високий Бог на землі явився смиренным Чоловіком”. І „смиренным чоловіком” Шевченко і змалював Ісуса Христа і Його Матір у поемі „Марія”. Гріха в цьому немає жодного, бо це ж правда!

Але „Марія”, як поема, багато недороблена, — треба було ще багато попрацювати над змістом її, щоб надати їй величної Святости і повноти. Шевченко спинився головню на Діві Марії, і малює-описує головню Її. Такий і заголовок: „Марія”. І то головню Марія як мати селянка. А про Ісуса (Якого він зве

за Пророком Ісаїєю 7. 14 — Емануїлом) дано дуже мало, а треба було змалювати ширше Його Образ. Особливо останні розділи „Марії” зовсім недороблені!

Шевченко малює образ Діві Марії головню молодечих років, — образ пізніший, голготський у Шевченка зовсім слабенький, недомальований, а тут Матір можна було широко змалювати. У всьому Шевченко йде за тими відомостями, які подає Акафист. Але всіх тих відомостей, які Церква має, Шевченко не використав. Напр.: багатой апокрифічної літератури (крім випадку з Хрестиком 437) Шевченко не використав, у „Марії” її не видно. Шевченко глибоко знав Євангелію, знав Богослужби, але він віддався головню своїй поетичній уяві. Святу Родину він змалював, як українську селянську вбогу родину. Бож тоді якраз готувалося визволення селян від панщини. Треба ж пожаліти селян хоча б тому, що Діва Марія, Її Синок Ісус і Йосип були теж прості селяни! . . .

І це зовсім нормально. Напр. в Абісинській Церкві Діву Марію й Її Сина малюють чорними, як муринів.

Шевченко кохав українську матір, і високо її ставив, і в своїй поетичній творчості подав найкращі малюнки її. Євангелію й Богослужби Шевченко глибоко знав, тому постать Скорбної Божої Матері, Яка описана в них, сильно впливала на нього.

Шевченко давно задумав описати Діву Марію, як зразок Скорбної Матері. У листі до Варвари Репіної з Орської фортеці він пише 1-го січня 1850-го року: „Одинока моя розрада тепер — це Євангелія. Я читаю її без вивчення щодня і щогодини. Колись я думав аналізувати серце матері за життям Святої Марії, Непорочної Матері Христової, та тепер і це мені за злочин матимуть!”

Про це саме Шевченко писав тій же В. М. Репіній і 7-го березня 1850-го року: „Новий Завіт я читаю з благоговійним трепетом. Через оце читання зродилась у мене думка описати серце матері за життям Пречистої Диви, Матері Спасителя”.

Як бачимо, ще за 8 літ до написання „Марії” Шевченко вже думав про цей свій твір, і написав його аж 1859 р. у Петербурзі. Діву Марію Шевченко в вищенаведеному листі зве „Непорочною” та „Пречистою”, і власне так він і змалював її в „Марії”, — він ані словом не натякнув на людське зачаття Сина Божого! Це тільки самі „критики” дошукуються в ній такого.

А Саму Богородицю Шевченко змалював, як вище я підкреслив, як просту бідну українську селянку матір зо всіма обставинами вбогого селянського життя і в Назареті, і в Єгипті.

Ще раз: трудно сказати, що саме в „Марії” невідповідне й нерелігійне, бож Ісус Христос, будши Богом, був і повним чоловіком. І, звичайно, автор мав велике й трудне завдання, — подати межу Божого й людського в Ісусі, а це завдання — вище людських сил.

І Шевченко пішов за людським, але ніде не втрачає з овиду й Божого.

Уся поема „Марія”, ще раз кажу, аж надто невикінчена, своїм змістом аж надто необроблена. А головно, — Шевченко не даслідив життя Марії по тих джерелах, які нам подає церковне Передання.

Закінчення поеми просто видумане за тим трафаретом, якого Шевченко мав для українських знедолених матерів:

Ти ж під тином
Сумуючи, у бур'яні
Умерла з голоду. Амінь.

Так написати — значить: нічого не знати про життя Диви Марії! А церковне Передання розповідає нам, що Діва Марія одержала жеребком уділ, де їй проповідувати Християнство, як і всі інші Апостоли. І той уділ їй припав — Свята Гора Афон.

А все своє життя Діва Марія прожила в Апостола Івана, і в нього й упокоїлась, — на острові Патмосі.

Усього цього Шевченко ніби не знав, бо свою „Марію” писав головно на самому „Акафисті Пресвятої Богородиці” та на широкій власній поетичній інтуїції. А беручи на увагу агітаційну ціль „Марії” за визволення селянства від панщини, Шевченко і не дбав про правдивий і ширший життєпис Марії, — ціль його була інша.

Саме закінчення „Марії” має ще й другу мало потрібну форму, „причіпку”. Правда, це друге закінчення міститься тільки в одному автографі, у другому її слушно нема. Скажемо, цього другого закінчення проф. Л. Білецький у своєму виданні „Кобзаря” не подав (подав тільки в примітках). І слушно!

Правда, останні рядки цього другого закінчення мають характер підкреслити чеснотність убогого селянства.

У цьому закінченні Шевченко виступає проти „коронації” Божої Матері, але Православна Церква таких коронацій не робила, — це робила Церква Католицька, і Шевченко виступає тут проти неї.

Шевченкова поема „Марія” в нас вивчена аж надто мало й поверхово. Деякі Шевченкознавці, напр. Л. Білецький, звать поему „Марія” одним з найкращих творів Шевченка. Дослідивши цю поему глибше, я вважаю її дуже слабенькою змістом своїм, і зовсім мало опрацьованою формою.

* Тарас Шевченко: Листи. Варшава, том X, ст. 60 і 68.

ХІІІ.

БЛАГОВІЩЕННЯ.

Благовіщення, як початок Божого Втілення, найбільша Тайна Божа, яку людський розум й обняти не може. Тільки один Євангелист відважився писати про це, — Лука І. 26-58. І хоч Євангелист Лука докладно розповідає про цю Тайну, його розповідь діями й фактами мала, і тому не задовольняла людської допитливості, і вже з давнини появляються і різні апокрифічні описи Благовіщення, і різні малюнки в іконографії його.

Де відбулося Благовіщення? Церковне Передання з давнини дає дві головні відповіді: 1. Архангол Гавриїл явився до Діви Марії в її помешканні, і 2. Явився їй у колодязя або джерела.

Що робила Діва Марія, коли явився до Неї Благовіститель? Усталилося кілька відповідей: 1. Стоїть чи сидить — у своїй кімнаті, побожно опустивши голову. 2. У своїй кімнаті пряде. 3. Читає Св. Писання. Одного якогось стану для Благовіщення ніколи Церква не встановила, і його нема.

Другий рід Благовіщення — при джерелі чи колодязі, десь поза Йосиповою хатою, і цей рід відомий з найдавнішого часу. Т. зв. Ватиканський Мінологій (календар) десь XI віку подає кілька малюнків Благовіщення при джерелі, — Марія з судами на воду.*

* Проф. Н. В. Покровській: Церковная археологія, Петроград, 1916 рік, ст. 78.

Архангол Гавриїл, як Благовіститель, малюється також у різному стані. У Ватиканському Мінології XI віку він, напр. влітає до Діви Марії через відкрите вікно. У цьому ж Мінології, коли Діва Марія при колодязі, то Архангел зверху злітає з Неба.*

А на вітарних стовпах Софійського Собору XI в. у Києві Архангол у повний зріст з крилами, а Діва Марія пряде (є веретено й пряжа).**

Дуже часто Архангол малюється з білою лелією в руках. Лелія — символ чистоти взагалі, тому й Сама Марія часто зветься в народніх піснях „Богогласника” „біла лилія”.

Зберігся рукописний Акафист Божій Матері 1695-го року, написаний для дружини московського царя Івана Олексієвича. У ньому прекрасні малюнки, а до них вірші склав славний монах Каріон Істомин. Під малюнком Благовіщення він дав вірша:

Ангел Гавриїл послан бысть к Дѣвицѣ,
Предста лѣпотнѣ в челоуѣчи лицѣ.

Другий рядок дуже важливий: Архангол Гавреїл „З’явився гарно в чоловічому образі”.* Іеромонах Каріон Істомин († 1717 р.) був глибоким богословом, написав цінного Катихизиса. Отже, за його вказівками намальовано Архангола Гавриїла, який з’явився до Марії, як гарний юнак, — богослов не вважав цього за щось нечесотне. Та й Ангол іншим не малюється.

* Н. Покровський, ст. 78.

** Там само, ст. 147.

* А. Поповъ: Акафисты, Казань, 1903 р., ст. 41—42.

XIV.

БЛАГОВІЩЕННЯ В ШЕВЧЕНКОВІЙ „МАРІЇ”.

Найбільше відступлення, яке зробив Шевченко в „Марії” від канонічного євангельського образу Марії — це чин Благовіщення. Євангелист Лука I. 26-38 описує його, але без зовнішніх фактів. Це Благовіщення відбулося десь у домі Марії, або десь інше, — Євангелист цього не подає. Шевченко, на великий жаль, не взяв євангельського опису, а взяв другий, який, правда, також здавна існує в церковних переказав і в Іконографії: ніби Благовіщення відбулося біля криниці, біля джерела.

Але як саме відбулося Благовіщення за описом Шевченка, — він це малює дуже неясно. До Марії, в дім Йосипа, приходять Благовіститель, і розповідає про будучого Месію. Цього Благовістителя Шевченко малює в людському образі, але як Ангола: він

В одному білому хітоні,
Мов намальований, сіяв,
І став велично на порозі,
І, уклонившись, вітав
Марію тихо... Йй, Небозі,
Аж дивно, чудно... Гость стояв
І ніби справді за сіяв... 429.

Гість провіщає, —

І Слова його Святії
На серце падали Марії 429.

А потім, по цьому

Марія встала та й пішла
З глеком по воду до криниці,
І Гость за нею, і в ярочку
Догнав Марію 460.

Бо тут в ярочку вода була, якої мала принести Марія.

По цьому, треба думати, Гість Благовіститель і Марія, набравши води, благочестиво й чеснотно вернулася додому. А рано вранці Марія та Йосип

Холодочком
До сходу сонця провели
До самої Тиверіяди
Благовістителя. І раді,
Радісінькі собі прийшли
Додому. 430.

Отже, Благовістителя провели вдвох, Йосип і Марія, і вдвох вернулися додому. Так подає головний рукопис, і так друкує Академічне Київське видання „Кобзаря” I. 558. У двох провели — це сильно підкреслює чеснотність Марії, і це ліпший і логічний опис закінчення Благовіщення.

Проф. Л. Білецький у своєму виданні „Кобзаря” том IV, ст. 229 зовсім непотрібно й зовсім помилково ламає цю традицію і подає за другим текстом:

Холодочком
До сходу сонця провела
До самої Тиверіяди
Благовістителя, і рада,
Радесенька собі прийшла
Додому...

Це рішуче невідповідний і образливий текст, — Марія сама проводить Благовістителя, а це кидає тінь на Неї... Цього в кращому оригіналі „Марії” нема! І це скривлює Благовіщення.

Взагалі, вся стаття Л. Блецького в основі своїй невідповідна. Тут же IV. 287—288 Л. Білецький подає: „В поемі „Марія” задався Шевченко метою збагнути таємницю Зачаття й Народження Ісуса Христа від Діви Марії в сенсі природнім і людським, у душі народньої віри і христологічної філософії того часу”. Від початку до кінця це твердження в кожному своєму слові невідповідне й зовсім помилкове, бо народ так не вірить і філософії такої нема! Це якесь глибоке непорозуміння автора! І непотрібно нецерковне...

Отже, опис Благовіщення в „Марії” Шевченка дуже неясний, і зовсім небагато йому бракувало б, щоб він став ясним і канонічним. Шевченко цього не доробив, бо вся „Марія” — аж надто недороблена!

Але людського Зачаття в „Марії” зовсім нема, — його вносять самі читачі та критики дослідники своїм незрозумінням! Шевченко весь час зве Діву Марію — Пренепорочною, Пречистою, Всеблагою, Святою (Вступ до „Марії”). „Кобзар” не раз говорить так про Богородицю, і тільки так!

Про людське Зачаття Сина Божого Шевченко хіба й не думав! Помилка й грішні думки виникають тільки через неясний опис Благовіщення. У цьому зродилася „ересь” Шевченка, яку йому підкидають самі дослідники...

Коли б Шевченко подав був свою „Марю” з ясним Євангельським Благовіщенням, це була б перлина релігійної літератури! Але він не зробив цього, а самої поеми остаточно не доробив. Чому?

XV.

ОСНОВНА ШЕВЧЕНКОВА ПОМИЛКА В „МАРІЇ”.

На початку „Марії” Шевченко подав епіграфом п'яте вітання з 10-го Ікосу Акафіста Пресвятій Богородиці: „Радуйся, Ти боновила еси зачатия студно!” Шевченко любив давати при своїх більших творах епіграфи, і вони звичайно показують головну ідею самого твору. Отже, Шевченко писав свою „Марію” з задумом розкрити зміст 5-го вітання 10-го Ікосу Акафіста. І не зрозумів його!

Акафіст Пресвятій Богородиці написав великий грецький поет Георгій Пісида, написав десь по 626-му році, прекрасними віршами-ямбами. На старо-слов'янську мову цей Акафіст був перекладений десь ще в X віці. Це єдиний найстарший Акафіст. Багато разів друкувався, і часом змінювався в своєму змісті.

Але 5-ий привіт із 10-го Ікосу здавна незмінний. Напр. ось у мене є його видання в Києві з 1693-го року ст. 28 б: „Радуйся, ты боновила еси зачатыхъ студно!” Але не виключено, що з цього вітання випало якесь слово ще в грецькому тексті, чому воно стало зовсім темне для легкого зрозуміння його правдивого сенсу.

Що ж визначає цей привіт? Як його перекласти? Привіт цей, справді, мало зрозумілий, а то й еретичний, коли прийняти його за першим нашим зрозумінням.

Року 1921-го в Лейпцігу д-р В. Симович видав „Кобзаря” зо своїми поясненнями. На ст. 391-ій він

так переклав Шевченків епіграф до „Марії”: „Радуйся, бо ти обновила тих, що в ганьбі зачаті”.

Гіршого, і більш еретичного перекладу дати не можна вже!...

А між тим, передруковуючи року 1960-го Сімо-вичеве видання в Вінніпегу, на превеликий жаль, цього еретичного перекладу не викреслили... Хоч на ХІІІ ст. Передмови подано, що в виданні „вилішено тут й там, що могло б ображати почуття вірян(?) однією чи другої Церкви”.

А поданий еретичний переклад ображає вірних обох Церков!

Проф. Л. Білецький перекладає цей привіт так: „Радуйся, Богородице, бо Ти віродила тих, що зродились у с о р о м і!” („Кобзар” ІV. 283). Цей переклад Л. Білецький слово в слово взяв з нового київського перекладу цього Акафіста (див. його в Молитовнику „Добрий Пастир” ст. 369). Так грубо помилково зрозумів проф. Л. Білецький цей привіт Акафіста, і по цьому докладно розповідає про долю... покриток, яких описував Шевченко. Ніби в Акафісті про покриток мова...

Розуміння і київського перекладу, і його сприйняття проф. Білецьким, — рішуче грубо помилкове! Здається, що й Тарас Шевченко, на великий жаль, зрозумів цей привіт з Акафіста власне так, як його більшість сприймає: „Радуйся, бо Ти обновила соромно зачатих”. Таке розуміння повний еретичний нонсенс, і він приводить до великої ереси, бо кидає дику хулу на Народження Дівою Марією... І само-го Акафіста, що існує 13 віків, аж надто понижує!

А що ж ця похвала визначає?

Десь у Х ст. Акафіст Пресвятій Богородиці був уже перекладений на старо-слов'янську мову, і за тисячу літ свого існування слова позмінювали своє

первісне значення. Подам вияснення початкового значення слів.

Обновляти, грецьке *ananeothēnai*, визначає: поновляти, відроджувати, давати нове життя, освящати, оживляти, животворити.*

Слово студний (гр. *aischros*) визначає: соромний, осоромлений, висміяний, осквернений і т. ін. А слово студ: сором, скверна, гріх,** або й первородний гріх.

На основі аналізу грецького і старослов'янського текстів я даю такий переклад: „Радуйся, бо Ти оживила (обновила) у скверні зачатих!” Ясніше: „Радуйся, бо Ти оживила тих, що зачалися в первородному гріху (від Адама і Єви)!”

Розтління початкової людської природи передалося від наших Прабатьків, Адама й Єви, і перейшло на їхніх нащадків. А Пречистая Богородиця народженням Найсвятішого Сина Бога відновила початкову людську істоту.*

У Києві, в Печерській Друкарні часто видавалися Акафісти з малюнками до них. Ось у мене Акафісти 1693-го року, і в них на л. 28 вміщено малюнка до 10-го Ікоса, а саме: Богородиця простерла руки Свої над людьми, серед них є й чоловіки та юнаки, але більшість — жінки. Це власне народжені „студно”, — народжені з первородним гріхом, яких обновили-ожили Син Марії, Ісус Христос. Малюнка див. тут, ст. 92. Спереду може Адам і Єва.

У жодному разі це не покритки, як глибоко помилково зрозумів це і Т. Шевченко, і багато інших! Див. ще далі розділ ХVІ, наступний.

* Словарь церковно-славянскаго языка. Спб. 1847 р., том III, ст. 24. Див. ще „Матеріали” И. Срезневського, відповідне слово.

** Срезневскій: Матеріялы, т. III. 576—577. Словарь 1847 р., том IV, ст. 241.

* А. Попов: Православные Акафисты, Казань, 1903 р., ст. 460.

Богородиця простерла руки свої над „зачатими студно” (цебто в первородному гріху), — жінками й чоловіками. Спереду може Адам і Єва.

Знімка з малюнка на 28 л. „Акафстника”
1693-го року, Київ.

Року 1941-го в Варшаві вийшов „Малий Требник”, а в ньому на ст. 260 наше місце перекладене так: „Радуйся, у гріхах бо зачатих Ти оновила!”

Але й такий переклад викликає таки й інше розуміння, — в народній мові „у гріху зачатих” — це „нешлюбнородженні”. Пор. у „Кобзарі”: „Гріхом на світ Божий мати породила” 25.

Отож, як бачимо, Пречиста Діва Марія — народженням Сина — Бога — відновила всіх, і чоловіків і жінок, від п е р в о р о д н о г о гріху. Таке розуміння

не має нічого спільного з тим, як зле зрозумів це Шевченко, і як зле розуміють це Шевченкознавці, — вони впадають тут у прикру помилку! Більше того, — в прикру ересь, яку осудив анатемою ще III Вселенський Собор 431-го року в Ефесі.

Св. Синод, друкуючи Акафіста, мав би цей привіт конче вяснити, чи дати до нього примітку, бо інакше він сам уводить читачів у блуд і в ересь. І певне ж не один Шевченко так неправильно зрозумів це спокусливе місце Акафісту. Бож це місце не має нічого спільного з покритками! . . .

І це Св. Синод своїм неясним виданням Акафіста ввів у блуд Тараса Шевченка! А Шевченко ж поклався на Св. Синод! . . . І коли винуватити кого за „Марію”, то не одного Шевченка, а й Св. Синод російської Церкви! . . .

Через усе це я стверджую: Тарас Шевченко помилувався в „Марії” несвідомо, тому це накинена помилка, а не гріх проти Духа Святого.

Ікос:

Радуйся, незрівняна, преблагородна моя Заступнице!

Радуйся, Сестро моя сердечна!

Радуйся, як я тепер радуюсь, Друже мій душевний!

Радуйся, Ти з безодні одчаю вивела мою маму, мою бідну душу!

Ти помолилася Тому, Хто окрім добра не робив нічого, —

Ти помолилася Йому Молитвою Анголів безплотних!

І радість Твоя, як і моя вдячність — безкрайні!"...

Я вже вище подав про Акафіста, і проаналізував епіграфа в „Марії”. Подам тут іще доповнення для глибшого розуміння всієї „Марії”.

Акафіст у своїх XII Кондаках подає життя Діви Марії, головно за Євангелією, але є тут і апокрифічні дії. Тут розповідається про Єлисавету, про Йосипа, про пастухів, про зорю на Сході, про Симеона, про втечу в Єгипет і ін. Усе це маємо і в „Марії”.

А XII Ікосів — це 12 x 12 = 144 привіти чи похвали Богородиці, які поетично та глибоко по-богословському подають нам значення Богородиці в ділі нашого спасіння. Я подам тут деякі похвали.

Найважливіша заслуга, яку Богородиця подала світові, це те, що Вона породила Бога, Який знищив студ, — первородний гріх. От кілька таких похвал:

„Радуйся, бо через Тебе прокляття (первородний гріх) зникло! 1.

Радуйся, бо Ти покликала впалого Адама!

Радуйся, бо Ти вибавила Єву від сліз! 1.

Радуйся, бо Тиновила твориво (людину)! 1.

Радуйся, Ти весь світ очистила! 3.

XVI.

АКАФІСТ БОГОРОДИЦІ І „МАРІЯ”.

Перед своєю поемою „Марія” Шевченко поставив епіграфом п'яте вітання Богородиці з 10-го Ікоса: „Радуйся, Ти боновила еси зачаття студно”. Це показує, що Шевченко читав і знав цього Акафіста. Більше того, як показує мій дослід, — Акафіст Богородиці був головним джерелом для „Марії”.

Акафіста, як поетичну церковну форму, Т. Шевченко добре знав, знав його будову, і наслідував його. Року 1857-го січня 9-го Т. Шевченко написав вдячного листа до графiні Настасії Толстой, дружини фактичного Президента Академії Мистецтв, яка завжди сильно клопоталася за його тяжку долю в заслани. Тепер графiня подала йому надію на визволення.

І в листі до неї Шевченко написав сильного Акафіста своїй покровительці. Починається цей Акафіст Кондаком, а кінчається Ікосом. Ось він:

Кондак:

„Друже мій благородний, особисто незнайомий!
Сестро моя, Богу мила, і ніколи невиданая!

Чим воздам, чим заплачу Тобі за радість, за щастя, яким Ти очарувала, захопила мою бідну, зажурену душу?

Сльози, сльози безмірної вдячності приношу в Твоє високе, благородне серце!

Радуйся, бо Ти людей направила! 6.

Радуйся, бо Ти нищиш гріховну скверну!" 11.
(Первородний гріх). І інші.

На основі вищеподаних похвал стає ясною і п'ята похвала 10-го Ікоса:

„Радуйся, Ти боновила еси зачатия студно”,
— це є: „Радуйся, бо Тиновила (оживила) зачатих у первородному гріху!” І це була ціль, для якої Бог Отець послав Сина Свого на землю!

Деякі вирази з Акафіста Шевченко переніс у свою „Марію”. Так, Кондак 4-ий подає: „Ціломудрений Йосип збентежився, дивлячись на Тебе, шлюбу не знаючу („небрачну”), і думаючи, що Ти, непорочна, окрадена з чистоти” („бракоокрадованну”).

Це Шевченко читав, але переклав зовсім неправильно: Гість

Хоч би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений! 467.

Шевченко зберіг навіть слово „бракоокрадованну” з Акафісту, але ужив його невідповідно, бо не знав правдивого значення його, а це все впливало на Шевченків зміст „Марії”.

Бож в Акафісті „браковкрадований” недобрый переклад з грецького, що визначає „небрачна”, „невісна”.

Похвала Ікосу 4-го: „Радуйся, Уста Апостолів нестихаючі!” Цебто, що Богородиця підбадьорувала і навчала Апостолів. Цю думку Шевченко подав у „Марії”:

Брати Його, Ученики,
Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дались, —
Сховались, потім розійшлись,
І Ти їх мусіла збирати...

Отож вони якось зійшлись
Вночі круг Тебе сумувати,
І Ти, Великая в женах,
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову
Своїм Святим огнєнним словом! 478.

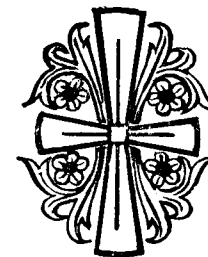
І т. д., — так робила Богородиця за церковним Переданням.

Ікос 11-ий: „Радуйся, Світило Незаходімого Світла!” Пор. Ікос 5-ий: „Радуйся, Мати незаходимої Зорі!” Пор. у „Марії”:

О Світе наш незаходімий,
О Ти, Пречистая в женах! 463.

В Акафісті маємо кілька раз слово „всепітая”, у „Марії” „достойнопітая”.

І т. далі, — можна ці докази й продовжити, і всі вони ясно вказують, що важливим джерелом для Шевченкової „Марії” був „Акафіст Пресвятій Богородиці”, якого він, на жаль, не скрізь і не належно розумів.

XVII.

ЗАКІНЧЕННЯ:

ШЕВЧЕНКО БУВ ВІРУЮЧИЙ!

Я перейшов усього „Кобзаря” і пильнував показати багатьма прикладами релігійність його автора, Тараса Шевченка. У висліді стверджую: Шевченко був людиною щиро й глибоко релігійною, а його „нарікання” на Бога були випадковими і виходили виключно з його розпачу, в який він впадав через неймовірно тяжкий стан життя і всієї України, і свого власного.

Ще раз нагадую: згадаймо многострадального Юва, що під впливом своїх тяжких страждань часто нарікав і на Господа. Але перемогла розсудність і надія на Божу справедливість. Те саме, власне, бачимо і в Шевченка!

Що Шевченко не був атеїстом, про це він сам виразно твердить. У своєму „Деннику” під 26-го червня він пише про надію, критикуючи вираз Гете, що „надією живуть нікчемні голови”, і кінчить: „О, як солодко, як невимовно солодко вірити в це прекрасне майбутнє! Я був би байдужий, холодний атеїст, якби не вірив у цього прекрасного Бога, — в цю чарівну надію”!

У цьому важливому виразі Шевченко рішуче відмежовує себе від атеїстів!

Дуже виразно Шевченко висловлюється про матеріялістів. У „Деннику” під 23-го липня 1857-го ро-

ку він записує: „Для людини - матеріяліста, який Бог відмовив у Святому, радісне почуття Його Благодаті, Його нетлінної краси, для такої півлюдини теорія прекрасного не що інше, як порожня балаканина”.

Отже, матеріяліст — це півлюдина! Це найясніше свідоцтво, що Шевченко не був матеріялістом!

І ніколи не вважав себе матеріялістом!

Під заголовком: „Ідейне насліддя Т. Г. Шевченка і сучасність”. О. Острянин, член-кореспондент Української Академії Наук, умістив у російському науковому місячнику „Вопросы философии” (кн. 3 за 1961 рік, ст. 38-39) свою статтю, в якій силкується довести, буцімто Шевченко був комуністом. Доводить усе це випадковими гнівними виразами „Кобзаря”, а головню — цитатами з Шевченкового „Денника”, якого Шевченко ніколи не думав видавати друком.

Силкується довести, ніби Ш. був атеїстом, але змушений додати: „Треба зазначити, що атеїстичні погляди Т. Шевченка в певній мірі — обмежені” (ст. 46). Отож то й є! Обмежені тільки на те, чого Шевченко набув від „старшого брата” в Петербурзі! Оце був вплив російський!

Розповівши, що Шевченко ніби був матеріялістом, автор знову таки додає: „Звичайно, матеріялізм Т. Шевченка не був послідовний” (ст. 45).

Щебто, трудно робити комуніста з Т. Шевченка!

І власне так само багато інших комуністичних дослідників сьогодні натягують Шевченка на комуніста безбожника, але все зазначають, що їх думка тільки обмежена, неповна!

А вільна наука твердить навпаки: Шевченко був релігійний, віруючий від молодости аж до могили. Але в нього життя було таке неймовірно тяжке, що він не раз упадав у чорну безнадію та чорний розпач!

І ще раз додаю до цього, — так часто безнадійно говорив Іов, так часто писав Пророк Давид у Псалтирі. Але хто скаже, що вони були атеїстами?

Я докладно спинився тут і на Шевченковій поемі „Марія”, бо вона досі була головною перешкодою визнати Тараса Шевченка релігійним. Я тут подав свою концепцію Шевченкової „Марії”, і показав, що це офіційний церковний Акафіст увів автора в блуд, як уводить у блуд і Шевченкознавців. Я пильнував показати, що Шевченко у головному, у Благовіщенні, ішов за церковною традицією, яка здавна знає „Благовіщення при криниці”.

Я написав цю працю з великою любов’ю до мученика Шевченка, що за Правду Божу безмірно багато страждав. Я критично проаналізував ціле духове життя Шевченка, і подав довгі сотні прикладів з „Кобзаря”, і спокійно й щиро кажу:

— Шевченко був людиною релігійною!

На загальному щиро релігійному фоні „Кобзаря” його нарікання на всіх і на все — як старі латки на новому вбранні: вони і чужі, і непотрібні!

Шевченко добре бачив і знав Церкву Російську, — у той час вона була в жорстоких руках світської влади, що ледве терпіла її. Духовенство було в панцизничному полоні, і жило неймовірно тяжко. Жаль, що Шевченко не добачив цілої низки українських Архиєреїв, що за народ покладали душу свою, такі як: Св. Димитрій Ростовський, Митрополит Арсен Мацієвич, Архієпископ Феофілакт Лопатинський, Митрополит Павел Тобольський, Варлаам Шишацький, — і багато-багато інших, що душу свою покладали за народ. Живши в малорелігійному оточенні в Петербурзі, серед „революційно” настроєного оточення, Шевченко не згадав про цих Світильників Божих, хоч на „Мінеях” Св. Димитрія Туптала він виховувався.

Не згадав Шевченко і про те, що Святий Отець і Вселенський Учитель IV в. Іван Золотоустий сильніше від нього боронив бідних, запальніше від нього нападав на багачів та панів, дошкульніше від нього нападав і критикував і царів, і за все це року 403-го був засланий у дику Азію, де року 407-го і душу свою віддав Богові, — за народ, і з заслання вже не вернувся! Цебто, за те саме, що й Шевченко, вдесятеро більше постраждав! . . .

Усі свої твердження я подав тут, як реальний релігійний Шевченків стиль, кожного разу цитуючи „Кобзаря”. Цебто, релігійний стиль творів Тараса Шевченка — це не якийсь етнографічний стиль його, — ні, це реальний стиль його душі, бо Шевченко глибоко був релігійний!

Так, з погляду тих, хто церковну обрядовість ставить вище самої Віри, Шевченко може й викликавав підозріння, — але душею й серцем він був щиро релігійний, хоч часом критикував недотягнення Духовенства. Духовенства, а не Церкви!

У советській літературі Шевченко сьогодні оголошений атеїстом, і заборонено подавати інший погляд на нього. „Кобзар” видається сотнями тисяч,* і в цих советських виданнях бачимо і перероблення тексту на нерелігійне, і богохульні написи бог, господь, дух святий, мати божа і т. ін. Безумовно, це все розкладає читача і забруднює йому душу. І це простий обман: Шевченко був глибоко релігійний!

Шевченкова наука — як я вище показав — була чисто церковна, цебто релігійна. Може інколи з роз-

* За даними Книжкової Палати України з 1963-го року твори великого Кобзаря за роки Радянської влади видавалися в Україні 292 рази загальним тиражем 9,277.900 примірників, у тому числі в перекладі на російську мову — 18 раз тиражем 733 тисячі примірників. Всесвітньовідомий „Кобзар” виходив у світ 60 раз.

пучливими наріканнями, — але ж: „Нема людини, щоб пожила і не згрішила, — тільки Ти Один, Господи, без гріха!” (Молитва на Св. Літургії). І тому, що Шевченкова наука релігійна, вона невмируща!

Шевченко навчає:

Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любити! 372.
Бо „Любов — Господня Благодать!” 285.

Комуністи багато перероблюють у „Кобзарі”,
але Шевченко їм голосно каже-навчає:

Бодай ті діти не родились,
Тебе, Святого не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли! 278.

І всіх комуністів Шевченко відкрито остерігає
й наказує:

Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога!... 223.

ЗМІСТ ЦІЄЇ КНИЖКИ:

	Сторінки:
I. РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ ШЕВЧЕНКОВИХ ТВОРІВ	5
II. РЕЛІГІЙНІСТЬ ШЕВЧЕНКА	14
III. У „КОБЗАРІ” БОГ У ВСЬОМУ І СКРІЗЬ	17
IV. ХРИСТІЯНСЬКІ СВЯТИНІ	24
V. ЖИТТЯ У СВІТІ З БОГОМ	29
VI. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В КОБЗАРІ	36
VII. ШЕВЧЕНКОВА МОРАЛЬНА Й РЕЛІГІЙНА НАУКА	46
VIII. ШЕВЧЕНКО В БЕЗНАДІЇ ТА В РОЗПАЧУ	56
IX. ЗІПСУТТЯ ШЕВЧЕНКОВИХ ТЕКСТІВ	65
X. „МАРІЯ”. АРЕШТ Т. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ 1859-го РОКУ	71
XI. ГОЛОВНА ЦІЛЬ „МАРІЇ”	74
XII. ШЕВЧЕНКОВА „МАРІЯ”	78
XIII. БЛАГОВІЩЕННЯ	84
XIV. БЛАГОВІЩЕННЯ В ШЕВЧЕНКОВІЙ „МАРІЇ”	86
XV. ОСНОВНА ШЕВЧЕНКОВА ПОМИЛКА В „МАРІЇ”	89
XVI. АКАФІСТ БОГОРОДИЦІ І „МАРІЯ”	94
XVII. Закінчення: ШЕВЧЕНКО БУВ ВІРУЮЧИЙ!... ..	98

